

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

ORTEGA Y GASSET VE KİTLELERİN AYAKLANIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Kenan Güneş Kalyoncu

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemal Bâli Akal
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)**

Eylül 2007

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	II
GİRİŞ.....	1
I) BİRİNCİ BÖLÜM: ORTEGA Y GASSET FELSEFESİNİN GENEL HATLARI.....	5
A) Ortega felsefesinin genel ilkeleri ve tarihi şartlar ile yaşamının bu felsefe üzerindeki etkisi.....	5
B) Circumstancia.....	17
C) Liberalizm.....	29
D) Seçkincilik.....	33
II) İKİNCİ BÖLÜM: KİTLELERİN AYAKLANIŞI.....	42
A) Eser Hakkında Genel Bilgiler.....	42
B) Devlet.....	44
C) Kitleler.....	57
D) Birey veya “Kitle Adamı”.....	66
SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	78

KISALTMALAR

AB. : Avrupa Birliği

B. : Bölüm

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

No. : Numara

s. : Sayfa

vs. : Vesair

GİRİŞ

İspanyol düşünür Jose Ortega y Gasset (kendisi muhtemelen İspanyol yerine Avrupalı olarak tanımlanmayı tercih ederdi)¹ birçokları tarafından İspanyol kültürünün yetiştirdiği en önemli filozoflardan biri olarak kabul edilmektedir². Bu tespit tartışmaya açık olsa da, en çok tanınan ve eserleri en çok satan İspanyol filozoflardan biri olduğu mutlaklıdır. Yayınlandığı dönemde eserleri gerek Avrupa’da gerek Atlantik Okyanusu’nun batı yakasında “en çok satanlar” listesine girmiştir.

Felsefi metinlerin değeri elbette ekonomik başarıyla ölçülemez. Ortega y Gasset’i bu araştırmanın konusu yapan da ne kadar sattığı değil, eserlerindeki düşünsel değerdir. Ortega’nın eserleri arasında *En Torno A Galileo*³, *El Hombre y La Gente* (İnsan ve “Herkes”)⁴, *Estudios Sobre El Amor* (Sevgi Üstüne)⁵ ve *La Rebelion de Las Masas* (Kitlelerin Ayaklanması)⁶ 7 sayılabilir. Bu sonuncusu Ortega’yı uluslararası üne kavuşturmuş, hatta İngilizceye çevrilmesinden sonra “The Atlantic Monthly”, eserin 20.yüzyıldaki etkisini Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi”nin 18.yüzyılda ve

¹ İleride Ortega’nın Avrupa üzerine fikirleri ve öngörülleri incelendikçe, düşünür hakkında yapılan bu tespit daha anlamlı olacaktır.

² Bu birçokları arasına ünlü Fransız yazar Albert Camus de dahil edilebilir. Nitekim Camus, Ortega’dan “Nietzsche’den sonra belki de en büyük Avrupalı yazar” olarak bahsetmektedir.

³ Bu eser dilimize çevrilmemiş olmakla birlikte “What is Philosophy” ismiyle İngilizceye çevrilmiş ve A.B.D.’de yayınlamıştır. Bu çalışmada da bu baskı esas alınmıştır.

⁴ Metis Yayınları tarafından son baskısı Haziran 2007’de yapılmıştır.

⁵ Yapı Kredi Yayınları tarafından 6. baskısı Şubat 2005’te yapılmıştır.

⁶ Babil Yayınları tarafından 2003’te yayınlanmıştır.

⁷ Çeviri anlamında İspanyolca “La Rebelion”un karşılığı olarak “Ayaklanış” kelimesi yerine, İngilizce çeviride “The Revolt” ve Fransızca çeviride “La Révolte” olarak kullanılan ve Türkçeye “İsyan” olarak çevrilebilecek kelimenin kullanılmasının daha uygun olduğu görüşümüzü belirtmek isteriz. “Ayaklanış” kendi içinde bir müspet anlam içerse de, Ortega’nın bu terimden müspet hiçbir anlam çıkarmadığı eserlerinden kolayca anlaşılabilir.

Marx'ın "Kapital"inin 19. yüzyılda yaptıklarıyla kıyaslamıştır.⁸ Bu başarılı ve belki de biraz abartılı, eleştirilerden sonra kitap, Ortega'nın felsefi bir eser için kötü bir işaret olarak varsaymasına rağmen, yayınlandığında A.B.D.'de önemli satış rakamlarına ulaşmıştır.

Bu çalışmada da Ortega'nın genel felsefesi içinde özellikle "Kitlelerin Ayaklanması" üzerinde durulacaktır. Ortega'nın bütün eserlerini incelemek, düşünürün yenilikçi ve tartışmaya açık fikirleri sebebiyle binlerce sayfa doldurabilir. Dolayısıyla bu çalışmada hem Ortega'nın en önemli eserlerinden biri olması hem de düşünürün felsefesinin genel hatlarını ortaya koyması açısından böyle bir tercih yapılmıştır. Elbette bir düşünürü tek bir kitabıyla ne anlamak ne de incelemek mümkündür. Bu çalışma içinde de Ortega y Gasset'in felsefesini anlamak ve anlatmak için tüm eserlerine başvurulacaktır. Bu sebeple Kitlelerin İsyanı'nı ulaşılabilecek amaçtan ziyade Ortega felsefesini anlamak için harcanan çabanın başlangıç noktası, çalışmanın temeli olarak görmek yerinde olacaktır.

Bu bağlamda tezimizin ilk bölümünde Ortega felsefesinin genel hatları ve düşünürü bu felsefeyi geliştirmeye yönelten tarihi şartların, ikinci bölümde ise "Kitlelerin Ayaklanması" üzerinde durulacaktır. İlk bölümde genel Ortega felsefesinin üç ana karakteristiği olan *circumstancia*, liberalizm ve en önemli unsur olan elitizm ayrı bölümler halinde fakat bir bütünlük içinde incelenecektir. Tezimizin başlığı ve ana konusu Kitlelerin Ayaklanması isimli eser olsa da bir eseri, özellikle de bu felsefi bir eserse, düşünürün onu tamamlayan diğer eserlerinden ve o düşünceyi, kuramı ortaya çıkaran şartlardan soyutlayarak incelemek, çalışmayı bir kitap eleştirisinden öteye taşımayacaktır. İşte bu sebeple, tezimizin birinci bölümü de hem Ortega'nın felsefesini anlamamıza hem de Kitlelerin Ayaklanması'nda bahsettiği kavramları daha yakından tanımamıza olanak sağlayacaktır.

⁸ Kitap hakkında geniş bir diğer eleştiri "The Journal of Philosophy"de bulunabilir. (The Journal of Philosophy, C:30, No:17, s.470-472.)

İkinci bölümde ise Ortega'nın siyaset ve devlet kuramı, "Kitlelerin Ayaklanması" temel alınarak anlatılmaya çalışılacaktır.⁹ İkinci bölüm de kendi içinde Devlet, Kitle ve Birey olarak üç ana bölüm halinde incelenecektir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir Ortega y Gasset, eserinde önce kitleyi, sonra bireyi nihai olarak da devleti tanımlamıştır. Filozofun düşünceleri metnin içindeki bu sistematik okuyucu üzerinde daha etkili olsa da, bu çalışmada, biz, farklı bir sistematik izleyip, bütünden parçaya inmeye çalışacağız. Bu hem genel Ortega felsefesinden Kitlelerin Ayaklanışına geçişte hem de ikinci bölümde izleyeceğimiz devlet, onu oluşturan kitle ve kitleyi oluşturan birey sıralaması için geçerli olacaktır.

Bu sistematik belirlenirken tezimizin kaynağı olan Ortega y Gasset'in felsefesindeki bütünlük olgusu da dikkate alınmıştır. Nitekim Ortega hayat, dünya, siyaset ve devlet üzerindeki görüşlerini hep bu bütünlük olgusuyla şekillendirmiştir. Filozof, Avrupa'ya ait görüşlerini anlatırken dahi, büyük kıtasal Avrupa tanımlamasını yapmakta ve yine bütünlükten bahsetmektedir. Felsefesi içinde bütünlük kavramının bu kadar önemli bir yere sahip olması bizim bu çalışmamızda da onu ve onun felsefesini anlatmaya çabalarken yine bütünden yola çıkmamız için en önemli sebep olmuştur.

Tezimize açıklayıcı bir girizgâh olacak bu bölümü bitirirken çalışmamızın farklı kaynaklardan besleneceğini belirtmek yerinde olacaktır. Bir bilimsel çalışmanın genel olarak ilgilendiği alanla sınırlı kalması beklense de, bu bizim tezimiz açısından geçerli olmayacaktır. Ortega'nın kendi metinlerinden, devlet kuramı eserlerine, felsefi çalışmalardan tasavvuf metinlerine, Camus'nun romanlarına kadar farklı kaynaklar tezimiz içinde yer alacaktır. Bu özellikle kaynakçadaki eserlere bakıldığında biraz farklı gözükse de incelenmeye çalışılan Ortega y Gasset olduğunda bunun aksi bir yol izleyip çalışmayı sadece belirli konuya yönelmiş kaynaklarla beslemek

⁹ Bahsi geçen bölümde Kitlelerin Ayaklanması dışında, düşünürün siyasi kuramını ortaya koyan bir diğer önemli eseri "İnsan ve Herkes" de önemli bir referans noktası olarak alınacaktır.

Ortega'yı ve onun felsefesini anlamamak olacaktır. Nitekim Ortega *İhtisaslaşma Barbarlığı* isimli makalesinde bu durumu şu kelimelerle dile getirmektedir; " Bu adam [bilim adamı], kültürlü bir şahsiyet olmak için bilinmesi gereken bütün şeylerin içinde, yalnızca belirli bir Bilim dalını tanır, hatta hakikatte bu bilim dalının yalnız kendi şahsi araştırmalarını ilgilendiren en küçük parçasına sahip bulunur. Bunun sonucu olarak da, kendisinin ihtisas sahibi olarak işlediği daracık alanın dışında hiçbir şeyle uğraşmamayı bir fazilet telakki etmeye başlar ve bilgilerin bütününe yönelen her tecessüsü, bir heveskârlık, bir amatörlük sayar."¹⁰

Ortega'nın Newton'ı dahi, kendi alanında kalmakla itham edip, gerçeği Kant ve Macht okuyan Einstein kadar anlamasının sebebi olarak bunu göstermesi¹¹, bu çalışmanın da onun görüşleri doğrultusunda geniş bir yelpazeden beslenmesini zorunlu kılmıştır.

¹⁰ORTEGA Y GASSET, Jose. "İhtisaslaşma Barbarlığı", çev. Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara, C:1, No:1-4, s.45-46.

¹¹ Ibid, s.48

I. BİRİNCİ BÖLÜM: ORTEGA Y GASSET FELSEFESİNİN GENEL HATLARI

A) Ortega felsefesinin genel ilkeleri ve tarihi şartlar ile yaşamının bu felsefe üzerindeki etkisi

Ortega y Gasset, filozof kimliğiyle politikacılığının, gazeteciliğiyle akademisyenliğinin, İspanya Krallığı ile cumhuriyetin, dikta yönetimiyle demokrasinin, İspanyol İç Savaşı ile Dünya Savaşı'nın, ulusal kültürle Avrupa kültürünün kesiştiği yerde, "kavşak noktasındaki adam"dır.¹² Bu yerinde ve yaratıcı tanım, kişiliği, düşünsel gelişimi yaşadığı çağın ve "şartların" çelişkilerle bezeli toplumsal ve düşünsel hareketlerinin kavşağında gelişmiş Ortega için aslen yetersiz kalabilir. O, kavşakta duran ve nereye gideceği hakkında hiçbir fikri olmayan, kitleleri takip eden sıradan adamdan farklı olarak bir misyonla o kavşakta durmaktadır. Ortega, o kavşak noktasında düşünmekte, karar vermekte ve kendi gerçeğini insanlara göstermeye çalışmaktadır. O, "kavşak noktasında düşünen ve yol gösteren adam"dır.

İspanya'nın çağdaş felsefeye en büyük katkılarından biri olan Jose Ortega y Gasset (1883-1995)¹³, hocası ve dostu Miguel de Unamuno, Baroja ve Valle-Inclan ile İspanya'nın ünlü "98 Neslinin" en önemli temsilcilerindendir. İspanya'nın "ulusal felaket"iyle karşılaştığı dönemde, ortaya çıkan aydınlardan oluşan bu nesil içinde Ortega'nın farklı bir yere sahip olduğunu söylemek mübalâğa etmek olmayacaktır. Ortega, hem düşüncesindeki bütünlükçü anlayış, hem de bu nesli ortaya çıkaran şartların analizinden yeni sonuçlar çıkarmış olmasıyla kendini farklılaştırmıştır. Fakat

¹² Ortega y GASSET, Jose, Tarihsel Bunalım ve İnsan, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.7

¹³ Ortega y GASSET, Jose, İnsan ve Herkes, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s.9

burada şunu da belirtmeden geçmemek gerekir, adı geçen diğer bütün düşünürler kendi alanlarında önemli ölçülerde ilgi görmüş olsalar da, Ortega'nın, "Kitlelerin Ayaklanması" dışındaki çalışmaları modern düşünürlerden göreceli olarak daha az alaka görmüştür.¹⁴

Ortega y Gasset'in felsefesinde göze ilk çarpan, gerçeği ve insanın ona ulaşma yöntemini ele alışıdır. Her ne kadar Ortega Descartes'ı felsefe tarihinde önemli bir orta nokta olarak kabul etse ve felsefe tarihini de Descartes öncesi ve sonrası olarak ayırса da¹⁵, akıl/yaşam ve akıl/gerçeklik ilişkisini ondan farklı olarak kurmuştur. İspanyol düşünür, "cogito ergo sum"dan yola çıksa da, gerçeğin anlaşılmasını salt olarak akla değil, bireye ve onun algıladığı şartlara bağlamıştır. Descartes'in önermesine karşılık, Ortega "Yo soy yo y mi circunstancia"yı öne sürmüştür. Bu "ben, ben ve ortamımın" felsefesi, Ortega'nın yaşamsal akıl düşüncesinin de çekirdeği olmuştur.

Ortega, bu önermeyi ileri sürerken, aslında felsefesinin temeli olan akıl/yaşam çatışmasına etkilendiği düşünürlerden de farklı bir tanım getirmektedir. Onun için gerçek veya hakikat, insanın tek bir boyutuyla anlaşılabilir bir şey değildir. Dolayısıyla, Ortega, akli asli bilgi kaynağı olarak kabul eden Descartes'tan ayrılmakta, aynı zamanda yıllarca Marburg Üniversitesi'nde üzerine araştırmalar yaptığı Kant'ın metafizik kategorilerine de karşı çıkmaktadır.¹⁶ Onun düşüncesinde gerçek, insan tarafından ancak onu çevreleyen şartlar ve ortam çerçevesinde anlaşılabilir. Gerçeklik de bunun ta kendisidir. İnsan, yaşamında, sanki bir deniz kazasından sonra, suyun üstünde çırpan bir kazazede gibi, kaçınılmaz bir çaresizlikle dünyaya, yaşamın¹⁷ ortasına bırakılmıştır. Gerçeklik de ancak suyun üstünde durmak için atılan kulaçlara benzeyen düşünceler yoluyla, insanın kendisini, dünyadaki misyonunu ve ortamını anlamasıyla ortaya çıkabilir.

¹⁴ HOOVER, Kenneth R. "The Political Thought of Jose Ortega y Gasset", Midwest Journal of Political Science, C.10, No.2, s.32

¹⁵ Ortega y GASSET, Jose, What is Philosophy?, New York, Norton Library, 1960, s.136-157

¹⁶ KANT, Immanuel, Arı Usun Eleştirisi, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea, 1993, s.111-176.

¹⁷ Burada Ortega'nın genel olarak biyolojik yaşamdan değil, insanın kendi, bireysel yaşamından bahsettiğini belirtmemiz gerekir.

İspanyol filozof, “düşünüyorum öyleyse varım” önermesiyle yetinmemiş, “yaşıyorum, öyleyse düşünüyorum”u savunmuştur. Bu aklın, insanla ve onu çevreleyen şartlarla buluşmasıdır. Yaşamın reddedilemez bir gerçek olarak insanı çevrelemesi ve onun algısına göre şekillenmesidir. Bu, düşünürün söylediği gibi, hiçbir şeyin apriori, mutlak ve soyut bir anlamı olmaması, aksine hepsinin somut ve algılayan birey için var olduklarının savunulmasıdır. Ama unutmamak gerekir ki, insanı şekillendiren de yaşamın kendisidir. Bu sebeple, gerçek, soyut ve mutlak bir akılla değil, aksine yaşamı öne koyan *yaşamsal akılla* anlaşılabilir. Ortega, asıl “kökten” olanın insanın bireysel, o yere ve o ana bağlı yaşamı olduğunu ileri sürmüş ve bu sebeple insanı da ortamıyla beraber tanımlamıştır.

İspanyol düşünürün en önemli eseri “Kitlelerin Ayaklanması”nı anlamaya yönelmiş bu çalışmanın da, onun düşüncesine karşı bir biçimde, Ortega’nın sadece bahsi geçen eserine odaklanması affedilmez bir düşünsel hata olacaktır. “Kitlelerin Ayaklanması” ancak, filozofun içine doğduğu ve yaşadığı şartlar, ülkesinin geçirdiği dönem ve kuramını anlattığı diğer eserlerinin incelenmesiyle mümkün olacaktır. Ortega’yı anlamaya çalışan herhangi bir bilim adamı için onu içinde bulunduğu ortamdan çıkarmak onu anlamamakla eşdeğerdir. Herhangi bir düşünürün kuramını soyut ve mutlak olarak incelemek mümkün olsa da, Ortega açısından İspanya’nın içinde bulunduğu durumu ve onun hayatını anlamak ve anlatmak felsefesinin anlaşılması için de vazgeçilemez bir çabadır.

XV. ve XVI. yüzyıllar İspanya açısından “altın çağın” yaşandığı dönemler olmuştur¹⁸. Bu süre içinde İspanya, yenedünyanın keşfini gerçekleştirmiş, topraklarını genişletmiş, ekonomik olarak giderek büyümüştür. Bu başarılı dönemi sosyal ve ekonomik gelişmelerle besleyemeyen ülke, toplumu bu yönde evrimleştirememiş ve etkin bir burjuvazi oluşturamamıştır.¹⁹ Gelişmelerle orantılı olarak toplumsal

¹⁸ Bu dönem için bkz. AKAL, Cemal Bali, Modern Düşüncenin Doğuşu, Ankara, Dost Yayınları, 2005

¹⁹ İspanya tarihi için bkz. IŞIK, Neyire Gül, Bir Başka Avrupa, İstanbul, Metis, 1991

dönüşümün gerçekleştirilememesi İspanya'yı dünyanın en büyük krallıklarından biriyken, XX. yüzyılın ortalarına kadar önemli bunalımlar içine sokmuştur. XVIII. yüzyılda Fransız düşüncesinin etkilediği Aydınlanma Çağı, İspanyol toplumunda İngiltere ve Fransa kadar benimsenmemiş, dolayısıyla İspanya diğer önemli Avrupa ülkeleri gibi gerekli gelişimleri sağlayamamıştır.

Avrupa'da yaşanan devrimler, İspanya'da da liberal bir kesimin ortaya çıkmasına sebep olmuş, XIX. yüzyıl da bu biri liberal ve diğeri muhafazakâr iki kesimin sürekli mücadelesi halinde geçmiştir. 1833'de başlayan süreç, 1842'de Katalan ayrılıkçı hareketleriyle iyice alevlenmiş, kanlı iç savaşlar, askeri darbeler ve şiddet dönemleri halinde 1876 yılına kadar sürmüştür.

Yüzyıllarca Borbón Krallığı yönetiminde yaşayan İspanya²⁰, 1868 yılında halkın geniş destek verdiği bir generaller devrimiyle yeni ve ilerici bir anayasa hazırlamış, kurucu meclisi oluşturmuş, son olarak da hanedanı ülkeden kovmuştur. Çağdaş ve ilerici anayasa, kurucu meclis tarafından hazırlandıktan sonra, bu yeni sisteme uygun bir kral aranmaya başlanmıştır. Bu arama komşu İtalya'da, Prens Amadeo'da sonuçlanmış ve yeni kral ülkenin başına geçirilmiştir. Her ne kadar yeni kral, oluşturulan liberal parlamentoya ve ilerici anayasaya uygun görülse de, İspanya'nın içinde bulunduğu karışıklık bu yabancıyı korkutmuş ve Prens Amadeo görevden çekilerek, tarihte "istifa müessesini kullanan ilk kral" ünvanını hakkıyla elde etmiştir.

Yeni kralın da başarısız olması ve geri çekilmesi üzerine halk kraliyet rejimine olan bütün güvenini kaybetti ve 1873 yılında "Birinci Cumhuriyet" kuruldu. Fakat cumhuriyet yönetiminin sürdürülmesi, bu geleneğe sahip olmayan toplumlar için rejimin kurulmasından daha zor olur. Nitekim İspanya da bu kurala bir istisna yaratamamıştır. Cumhuriyetin ilanından

²⁰ Borbón Hanedanı 1700'de Philip V'le başlayarak, İspanya'da, aralıklarla, günümüze kadar varlığını sürdürmüş bir kraliyet ailesidir.

sonra, ülke içinde cumhuriyetin yapısıyla ilgili ilerici, federal, muhafazakâr, üniter, askeri ve otoriter başta olmak üzere birçok görüş ortaya çıktı. Bu karmaşıklık içinde Birinci Cumhuriyet dönemi sadece bir sene yaşamını sürdürebildi ve kraliyet rejimine geri dönüldü.

1868 yılında başlayan ilerici hareket 1874'te Bórbon Hanedanı'nın geri çağırılarak tekrar tahta oturtulmasıyla sona erdi. İspanya içinde sarsılan bütün ekonomik ve sosyal dinamiklerin tekrar tahsis edilmesi için 1875 yılında "Restorasyon" dönemi başlatıldı. Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sürecek bu süreç içinde "Muhafazakâr Parti" ve "Liberal Parti" kuruldu ve iktidar birinden diğerine devredilerek, bir oranda da olsa toplumsal huzur sağlandı.

Restorasyon dönemi ile toplumdaki çalkantılar en azından yüzeyde de olsa dindirilmişse de, politik platformdaki yozlaşma zaman içinde halkın güveninin yokolmasına yol açtı. Özellikle politikada giderek daha da güçlenen ve çoğalan kırsal niteliklerini koruyan toprak ağaları, "cacique"ler, İspanyol politik arenasının halk gözünde güvenilirliğini daha da kaybetmesine yol açtı. Altın çağından sonra etkin bir burjuvazi oluşturamayan İspanya, bu sebeple sanayi devrimini de İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri seviyesinde gerçekleştiremedi. Toplumsal ve ekonomik gelişimin tamamlanmamasına rağmen politik atılımlar yapan her ülke gibi, İspanya'da da toprak mülkiyetinden doğan güç ve etki çoğu zaman politik fikirlerin önüne geçmiş ve politika sahnesi, gücünü topraktan alan bu aktörlere önemli roller vermek durumunda kalmıştır.²¹

XX. yüzyıla doğru gelindikçe, iç politikadaki bu güçlükleri uluslararası alandaki sorunlar takip etmiştir. XIX. yüzyıl boyunca liberal hareketlere sahne olan İspanyol sömürgeleri, yüzyıl sonunda anavatandan

²¹ Ortega'yı ve felsefesini anlatırken ister istemez birçok kez Türkiye'nin güncel durumuna referans vermek durumunda kalabiliriz. Nitekim XIX. Yüzyılın sonundan XX. Yüzyılın ortalarına kadar geçen ve Ortega'nın felsefesini etkileyen bu süreç, Türkiye'nin güncel şartlarına fazlalıkla benzerlik göstermektedir. Burada da bahsi geçen "cacique"ler, Türk politik dünyasında sürekli farklı şekillerde karşımıza çıkan aşiret liderleri ve köy ağalarını fazlasıyla andırmaktadır.

ayrılmaya başladılar. XV. yüzyıldan itibaren dünyanın ilk sömürge imparatorluğunu kuran İspanya, XX. yüzyıla gelirken bu topraklardan önemli bir bölümünü kaybetmeye başladı. 1898 yılına gelindiğinde İspanya, “ulusal felaket”iyle karşılaştı. Son sömürgeleri olan Filipinler, Porto Riko ve Küba’yı ABD ile girdiği deniz savaşında aldığı ağır yenilgiyle kaybeden İspanya için ilk kez tehlike çanları çalmaya başladı.

1898 yılı İspanya için son derece önemli bir dönüm noktasıdır. Uluslararası alanda sömürgelerin kaybedilmesi, İspanyol Krallığının gücünü önemli ölçüde kaybetmesini, anavatanda Bask ve Katalan ayrılıkçıların mücadelesi takip etti. Hem içerde hem de dışarda aynı anda birçok sorun ile karşı karşıya kalan ülke, bütün bunlara rağmen bu deneyimden olumlu sonuçlar da çıkarmasını bildi. Avrupa’nın en önemli kültür geleneklerinden birine sahip olan İspanya, tarih boyunca karşılaştığı diğer kültürlerin etkilerini kendi kültürüyle birleştirerek tamamen şahsına münhasır bir birikim oluşturabilmiş ender ülkelerden biriydi. Bu birikim, İspanyol toplumunun bu en sıkıntılı dönemlerinde “98 Kuşağı” olarak bilinen aydın hareketinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Ülkesi için en sıkıntılı dönemlerden biri olan XIX. yüzyılın sonunda dünyaya gelen Ortega y Gasset, bütün bu çalkantılara rağmen son derece mazbut ve sade bir hayat sürdü. Büyükbabasının kurucusu olup, babasının yönettiği “El Imparcial” gazetesinin üst katında doğdu. Ulusal felaket yılında Salamanca Üniversitesi’nde, daha sonra hem hocası hem de dostu olacak Miguel de Unamuno’nun da bulunduğu jüri önünde ilk sınavlarını veren Ortega, 1902 yılında ise Madrid Üniversitesi Felsefe ve Edebiyat Bölümü’nden mezun olup, El Imparcial’da yazar olarak çalışmaya başladı.

Hayatı yaşadığı dönemin aksine sakin bir şekilde yazar, akademisyen ve aile babası olarak geçen Ortega, kısa dönemli bir politika deneyimi dışında gençliğinden ölümüne kadar makaleler ve kitaplar yazdı, konferanslar verdi ve insanları eğitmeye çalıştı. Madrid’de doğmuş olmasına rağmen, ailesinin kökeni İspanya’nın dört bir yanına dağılmıştı. Kuvvetle

muhtemel bu sebeple İspanya'nın kendine münhasır o kültürel zenginliği Ortega'nın kişiliğinde de kendisini gösterdi. Her ne kadar bölgelerin ayrılıkçı eğilimlerinin izleri düşüncesinde gözüксе de, Kastilya'nın egemenlik ve bütünlük fikri, düşüncesi içinde önemli bir yer tuttu.

Ortega'nın düşünsel olarak etkilendiği isimler arasında Unamuno, Baroja, Machado, Jimenez ve özellikle Joaquin Costa²² gibi 98 kuşağı aydınları sayılabilir. Ortega'nın kendisinin 98 kuşağının bir mensubu olup olmadığı tartışmalı olsa da,²³ bu kuşağın düşüncelerinin Ortega'nın felsefesinin oluşmasında önemli bir yeri olduğu yadsınamaz.

Julian Sanz del Rio'nun, Heidelberg Üniversitesi'nden aktardığı Christian Friedrich Krause'nin fikirlerinin 98 kuşağının temelinde yattığı söylenebilir. Dinsel inanışları temel akılcılık ilkeleri ile harmanlayan Krause'nin fikirleri kendi ülkesi Almanya'dan çok İspanya'da ilgi gördü. 1868 yılındaki devrime kadar, ilerici liberallerin şiarı haline gelen ve çağdaş, aydın bir düşüncenin İspanya'da ortaya çıkmasına yol açan Krause'cilik aynı zamanda İspanya'daki kilise egemenliğindeki eğitimden laik eğitime geçilmesine de olanak sağladı. 1868 Devrimi laik eğitime geçilmesi için gerekli ortamı sağlamış olsa da, Restorasyon dönemiyle birlikte tekrar kilise eğitim konusunda kural belirleyici role büründü. Laik eğitime geçişte en etkin kişilerden biri olan Giner de los Rios ve eğitim reformu için çaba sarfeden diğer aydınlar, bu geri dönüşle beraber üniversitelerdeki görevlerinden ayrıлып, devletten bağımsız "Instutucion Libre de Ensenanza"²⁴ kurdular. Bu kurum, öğrencilerini laik bir anlayışla, tarihe sahip çıkarak fakat tam bir düşünsel özgürlük içinde eğitmeyi amaçlamıştı. Ortega'nın da "İhtisaslaşmanın Barbarlığı" makalesinde savunduğu üzere,

²² Costa'nın "İspanya'yı Avrupalılaştırmak" düşüncesinin Ortega üzerinde ayrı bir yeri olduğu söylenebilir.

²³ Nitekim Hoover "The Political Thought of Jose Ortega y Gasset" isimli makalesine Ortega'yı 98 kuşağının en önemli politik ve sosyal düşünürü olarak tanıtarak başlasa da, Neyire Gül Işık 98 Kuşağının Ortega'nın etkilendiği akınlardan sadece biri olduğunu belirtmiştir. Biz de bu ikinci görüşe katılarak, belki biraz da kolaycılığa yaslanarak, Ortega'nın düşünceleri itibarıyla 98 Kuşağı'nın bir temsilcisi, Neo-Kantçı, varoluşçu veya herhangi bir diğer akımın içine sıklıştırılmasını doğru bulmamaktayız.

²⁴ Özgür Öğretim Kurumu

kurum bir meslek eğitimi vermektan önce, farklı disiplinleri içine alan bir eğitim anlayışı içinde hayata ve çevresine karşı sorumlu, bir ideale bağlı "insan"lar yetiştirmeye odaklanmıştı.

Böyle bir ortam içinde yetişen "98 Kuşağı" aydınları, İspanya'nın "Ulusal Felaket" yılından itibaren, ülkenin önemli bir gerileme hatta çöküş döneminde, düşünsel bir atılım gerçekleştirdiler. Büyük imparatorluğun önlenemez ve kontrol edilemez çöküşü karşısında İspanya'yı, onu oluşturan düşünceleri tekrar formüle ederek, "Altın Çağı" hatırlatan bir "Gümüş Çağ" yaşanmasını sağladılar. Bu süreç içinde ülkelerini ve uyguladığı politikaları hem eleştirdiler hem de onu kurtaracak yeni bir İspanya, yeni bir İspanyol tanımı oluşturmaya çalıştılar.

"98 Kuşağı"nın fikirlerinin bir bölümü, özellikle bütünlükçü felsefesi, Ortega'nın düşünsel gelişiminde her zaman etkin olmuş olsa da, onun felsefesini yaratmasında diğer Avrupa kültürlerinin etkileri de gözardı edilemez. Yirmili yaşlarında özellikle Renan ve Barrès başta olmak üzere Fransız kültüründen etkilenen Ortega, onlara duyduğu saygıya rağmen, bir süre sonra felsefesine çok daha görünür katkılar yapacak Almanya'ya yöneldi.

1905'ten itibaren Alman akademik çevresinin içine giren düşünür, felsefi gelişiminin en önemli dönemlerinden birini Neo-Kantçılığın kalesi olarak kabul edilen Marburg'da yaşadı. O dönemde Marburg'da sadece Kant ve Kantçı biçimde yorumlanarak Platon, Descartes ve Leibniz okutuluyordu. Bu ortam içinde Ortega beş yılını sadece Kant çalışarak geçirdi.²⁵

Bu sürenin sonunda Kant'ı özümseyerek arkasında bırakan Ortega²⁶, 1910 yılında Madrid Üniversitesi'ne döndü. 1910'dan 1929'a kadar

²⁵ Hem bu kadar uzun bir süreyi Kant çalışarak geçirmiş olması sebebiyle hem de felsefesindeki Kant etkilerinden dolayı Ortega Neo-Kantçı olarak tanımlanabilir. Ama biz yine 25. dipnottaki fikrimizi savunarak, Ortega'nın herhangi bir etiketle sunulmasının doğru olmadığı fikrimizi yineliyoruz.

²⁶ Zaten Ortega'ya göre Kant'ın muhteşem hapisanesinden kaçmanın tek yolu da onu özümsemek, benliğin özüne kadar Kant'çı olmak, ardından onu sindirip, yepyeni bir ruhla doğmaktır.

üniversitede dersler anlatan, birçok kitaba ve makaleye imza atan Ortega, aynı zamanda “98 Kuşağı” aydınları ile birlikte “España”, “El Sol” ve “Revista de Occidente” dergilerini çıkardı. Sonuncusu hala İspanya kültür hayatının en önemli organlarından biri olmayı sürdürmektedir. Yine bu süreç içinde, 1914’te aktif olarak “Liberal Parti” cephesinden politikaya atılan düşünür, partinin kralcı anlayışa doğru kayması sonucu politikayı da bıraktı.

Ortega için böylesine verimli geçen bu süreç aslında İspanya açısından hayli sorunlu oldu. 1909’da İspanya’nın sömürgelerini kurtarmak için Fas’a askeri müdahalede bulunması ülke içinde çatışmalara sebep oldu. Birinci Dünya Savaşı’na katılmayan İspanya, etkin bir biçimde siyasete el atmayı planlayan ordusu yüzünden zor dönemlere sahne oldu. 1918-1920 arasında süren üç yıllık ayaklanma “Bolşevik Üç Yıl” olarak anıldı, huzursuzluğun sonlanmaması ve 1921’de Afrika’daki askeri yenilgi parlamenter sistemin sonunu getirdi. 1923’te General Rivera, yedi yıl sürecek ilk dikta rejimini kurdu.

1929’da Madrid Üniversitesi’nin kapatılması üzerine Ortega da protesto olarak kürsüsünden ayrıldı. Fakat 1930’da önce diktanın, arkasından da kraliyetin yıkılması ve İspanya’da “İkinci Cumhuriyet”in kurulmasından sonra Ortega da üniversiteye geri döndü. Demokrasinin ve cumhuriyetin yerleştirilemediği ülke tekrar çatışmaların merkezi haline geldi. 1930’da en çok bilinen, bu tezin de yazılmasına sebep olan, eseri “La rebelión de las Masas”²⁷ yayınladı. Bunu Avrupa, ABD ve Latin Amerika’da verdiği sayısız konferans ve makale izledi.

Ortega, 1939 yılında yönetimi ele geçirip, ülkedeki aydınların önemli bir kısmını katleden, sürgüne gönderen, kalanları ise suskunluğa iten faşist diktatör general Francisco Franco diktasının yıkıldığını göremeden 1955 yılında İspanya’da hayata gözlerini yumdu.

²⁷ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması

Böylesine sorunlu bir ortamda gelişen Ortega düşüncesi nasıl tanımlanabilir? Nasıl aktarılabilir? Hangi referans noktalarıyla anlaşılabilir? Tezimizin baş kısımlarında birden çok kez yer verdiğimiz düşüncemizi burada tekrar altını çizerek belirtelim; Ortega düşüncesi itibarıyla herhangi bir akım içine sokulması pek de mümkün olmayan bir filozoftur. Çoğu kez, neo-Kantçı, liberal, Hegelyen, varoluşçu, seçkinci ve hatta faşist olarak tanımlansa da aslında Ortega, bütün bu düşüncelerden etkilenmiş ve kendine has felsefesini yaratmıştır. Tıpkı, üzerinde yaşayan onlarca kültüre ve topluma rağmen, bütün bu birikimi aynı potada eritip kendine has bir toplum, bir düşünce tarzı yaratan anavatanı İspanya gibi. Bir düşünürü konu alan çoğu çalışmada da görülebileceği gibi aslında anlatılan filozofu hiçbir çerçeveye içine oturtmadan tanımlamak aynı zamanda biraz da kolaycılığa yaslanmak demektir. Nitekim bir düşünürü bir akım veya tanım içine oturtmak aynı zamanda onu anlatırken, bahsi geçen akıma ait problemleri de çözümlenmek anlamına gelir. Biz bu çalışmada, her ne kadar Ortega tam olarak bir akım içine oturtulmasa da, bu kolaycılığa kaçmamak ve Ortega'yı daha iyi anlatabilmek için, en azından hangi ana akım içinde düşünürün değerlendirilebileceğine karar vermeye çalışacağız.

Filozofları ve düşünceleri birbirinden ayırıp kategorize etmenin en etkin yollarından biri, bir anahtar soru bulup, ona verilen cevaplara göre sınıflandırma yapmaktır.²⁸ "Hakikate, nihai gerçeğe nasıl ulaşılabilir?" sorusu bu anlamda bize son derece yardımcı olabilir. Naturalistler ve pozitivistler maddenin fiziki durumunun bilginin ana kaynağı olduğuna inanırken, rasyonalistler hakikate aklın geliştirilmesiyle ve yetkinleştirilmesiyle ulaşabileceğini ileri sürerler.

Aynı soru romantikler tarafından cevaplandığında ise, ortaya bireyin kendi maneviyatı veya sezgileriyle iletişime geçtiği bir sistem çıkar. Hakikati, gerçek bilginin kaynağını insanın içinde arayan romantizm de kendi içinde üç ana sınıfa ayrılabilir; ilişkiyi birey ve onu yaratan arasında kuran mistikler, birey ve toplumu veya devleti ilişkilendirip bilgi kaynağını ortaya çıkaran

²⁸ HOOVER, s.232

kollektivistler ve özfarkındalık sayesinde her bireyin hakikatin en azından bir kısmına ulaşabileceğini savunan radikal romantikler.²⁹

Romantizm akımı İspanya'ya diğer Avrupa ülkelerinden daha geç gelmiş olsa da³⁰, daha uzun süre etkili olmuştur. Ortega'nın düşünsel gelişimi boyunca tam bir romantik olarak adlandırılması ona söylemediği şeyleri söyletmek olsa da, düşünürün en önemli etki kaynaklarından biri olarak romantizmi saymak yerinde olacaktır.

Olguların onu gözlemleyenin attığı dışında hiçbir anlamı ve değeri olmadığını savunan Ortega işte bu radikal romantikler arasına yerleştirilebilir. Yine İspanyol düşünürüne göre, akıl da sadece bireyin ona yüklediği güce bağlı bir araç olarak tanımlanmaktadır. Ortega bütün felsefelerin kaynağının aklın ışığında kendiliğinden gelişen hayat olduğunu ileri sürer.³¹ Onun için birey ancak ortamıyla vardır ve ancak ortamıyla tanımlanabilir.

Bireyin kendini, yaşamı anlaması, bilgiye ulaşması ve daha da önemlisi bireyin kendini değiştirip dönüştürmesi ancak onu çevreleyen şartların da anlaşılıp, değiştirilmesi ile mümkündür. Nitekim Ortega'nın "circumstancia" olarak tanımladığı bu ortam ve şartlar bireyin dışında gelişen ve ilişki kurulan olgular değildir, onlar bireydir. Nasıl bireyin aklı, duyguları, eli, kolu bireyin kendisi ise ve nasıl bunlar bireyin dışında değerlendirilemezse, circumstancia de bireyin kendisidir.³² Ortega felsefesini anlayabilmek için circumstancia'yı anlamak elzemdir. Bu kavram sayesinde filozof, bütün düşüncelerini geliştirir. Circumstancia, Ortega'nın cogito'sudur. Onun sayesinde bireyi, bireyin devletle ilişkisini ve dolayısıyla politik görüşlerini şekillendiren düşünür, bu yol içinde iki ana kavrama daha başvurur; "liberalizm" ve "elitizm".

²⁹ HOOVER, s.233

³⁰ Romantizmin İspanya'da etkin olarak görülmesi, çalışmamızın başlarında belirtilen 98 kuşağının oluşmasını sağlayan şartları hazırlayan Julian Sanz del Rio önderliğinde Krause düşüncesi ile gerçekleştiği ileri sürülebilir.

³¹ LIVINGSTON, Leon. "Ortega y Gasset's Philosophy of Art". PLMA, C..67, s.616

³² HOOVER, s.235

Yüzyıllar boyunca ilerici-liberal ve tutucu-muhafazakâr cepheler arasındaki mücadeleye tanık olan İspanya'da doğup büyüyen ve felsefesini geliştiren Ortega'nın, *circumstancia*'ye verdiği önem de düşünüldüğünde bu kavramlara yabancı kalması beklenemez. Keza, o da, liberal duruşunu ve liberalizmine önemini açıkça ortaya koymuştur. Burada belki şu noktayı üstüne basa basa belirtmek gerekir. Her ne kadar, Ortega Avrupa için tek geleceğin liberalizm olduğunu savunsa da³³, o her konuda olduğu gibi bunda da kendine has bir duruş sergiler. Onunki İspanya'daki Liberal Parti'nin duruşu değildir, hatta parti kraliyete yakın durmaya başladığında partiden ayrılmıştır. O kendi düşüncesinde, Avrupa için vazgeçilemez bir liberalizm tanımı yapmakta ve onun yanında yer almaktadır.

Ortega için bir diğer önemli kavram seçkinciliktir. O toplumun seçkin bir azınlık tarafından yönetilmesi gerektiğine inanır. Ortega'ya göre modern insan hakları kuramı ve demokrasi anlayışı koca bir yanlışlıktan, bir sınırsız-sorumsuz özgürlük anlayışından başka birşey değildir.³⁴ Toplum ne yaptığını bilmeyen kitleler tarafından yönetilemez, ancak buna yetkin ve aynı zamanda seçkin kişiler bir toplumu bulunduğundan daha ileri seviyelere taşıyabilir. Bunlar da şüphesiz aristokratlardır. Ortega aristokrasinin yokoluşununun Avrupa'nın bütün sorunlarının kaynağı olduğuna inanır. Aristokrasi yok olmuş ve yerini vasıfsız sıradan insanlar almıştır. Bu insanlar, ellerinde yeterince kaynak, bilgi ve beceri olmadan aristokrasinin görevine soyunmuş, sonuç da ister istemez bir felaket olmuştur.³⁵ Bu noktadan ileri doğru bir hamle yapmak da ancak herkesin "misyonunu" ve "şartlarını" kabullenip ona göre ahlaklı bir yaşam sürmesiyle, kitlelerin onları yönetebilecek insanlara güvenip liberal bir düzeni kabul etmeleriyle mümkündür.

Tezimizin Jose Ortega y Gasset'in genel felsefesini anlatan bu ilk bölümünde işte bu üç ana kavram üzerinde durmaya çalışacağız. Bireyi

³³ Ortega y GASSET, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.87

³⁴ *Ibid*, s.53

³⁵ *Ibid*, s.49

tanımlayan “circumstancia”, vazgeçilmez düzen olarak “liberalizm” ve bireyin toplumla ilişkisi düzenleyen “seçkincilik”. Bu kavramları sırasıyla, bizi “Kitlelerin Ayaklanması”na taşıyacak şekilde sıralamaya çalıştık. Dolayısıyla ikinci bölümde anlatmaya çalışacağımız devlet, kitle ve birey kavramları açısından bu sıralamayı ve bu kavramları vazgeçilmez olarak görmekteyiz. Son olarak unutmamak gerekir ki, bu kavramlar ve bu ilk bölümde anlatılan felsefe kesinlikle “Kitlelerin Ayaklanması”ndan bağımsız değildir. Aksine Ortega’nın bütünlükçü felsefesi doğrultusunda “Kitlelerin Ayaklanması”nın ta kendisidir.

B) Circumstancia

Descartes nasıl temel araç olarak aklı alıyorsa³⁶ ve bununla “cogito ergo sum”u şekillendiriyorsa, Ortega da felsefesinin ana kaynağı olarak “circumstancia”yi kabul eder. Bu, aslen, filozoflar için bireyi tanımlama ve onun üzerine bir felsefe oluşturma çabasıdır. Felsefi düşüncenin ister istemez bireyin kendisini sorgulamasıyla başladığı düşünülürse, filozofların zihinsel yolculuğunun rotası daha kolay anlaşılabilir.

Ortega y Gasset’i kartezyen bir filozof olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır, ne var ki Descartes’ın onun üzerindeki etkisini yadsımak da aynı derecede bir yanılgıdır. Her şeyden önce Ortega, gençliğinin önemli bir bölümünü Fransız düşüncesi inceleyerek geçirmiştir. Filozof her ne kadar bu düşünceyi daha sonra terkedip Alman düşünürler ve özellikle Kant üzerine çalışmaya başlamış olsa da, felsefi tarihi Descartes öncesi ve sonrası olarak ayırtırmakta bir beis görmemiştir.

Descartes, felsefi düşüncesine sahip olduğu bilgilerden şüphe ederek başlamış ve öncelik olarak bilginin kaynağının sağlamaştırılması gerektiğini savunmuştur. Bu arayış sonunda, Fransız filozof, aradığı temeli akılda ve düşüncede bulmuştur. Varoluşunun kanıtı olarak düşünmesini, şüphe duymasını kabul etmiş ve buradan önce kendisini sonra da olguları

³⁶ DESCARTES, René, Söylem - Anlığın Yönetimi İçin Kurallar - Meditasyonlar, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 1996, s.63

tanımlamıştır. Bu çaba Ortega'da farklı bir yol izledi. Ortega kendi varoluşuna ve dolayısıyla bireye hayat üzerinden ulaşmayı tercih etmiştir. O, gerek akla dayanan kartezyen mantığı, gerek Kant'ın metafizik kurallarını³⁷, varoluşun tek bir boyutunu tanımladığı için reddetmiş bunun yerine "circumstancia"yi öne sürmüştür.

Nedir peki bu "circumstancia"?

"Circumstancia" bizi çevreleyen ortamdır. Birey, hayatın ortasına doğar ve onu bu içine doğduğu ortamdan soyutlamak mümkün değildir. Filozof, "ben, ben ve ortamımın" diyerek, bireyin ancak ortamıyla beraber tanımlanabileceğini belirtir. Ona göre, ortam bireyin dışında, ilişki kurulan bir olgu değildir, bireyin bir parçasıdır. Eğer bireyi tanımlamak istiyorsak, onu ortamı içinde, ortamıyla beraber değerlendirmek bir zorunluluktur.

Ortega yaşamı ani gelişen ve mutlak güncel bir olgu olarak tanımlar. Hayat onun için "kökten" bir olgudur ve kendisini çevreleyen şartlara eşittir. Bu şartlarla oluşur. Her birey kendi ortamında bir kazazede olarak yaşar, bir deniz kazasından, Titanik'in batmasından sonra suyun üzerinde kalanlar gibidir. Birey ortamıyla işte bu şekilde var olur, "circumstancia" bu ağırlıkta ortaya çıkar. Artık o, görüp değerlendirdiğimiz bir olgu değil, suyun üstünde kalabilmek için kulaçladığımız ortamdır. İnsan istese de istemese de bir mekâna ve bir zamana bağlıdır (bu ana ve buraya). Bu bağımlılık onun sonsuzluk kavramını yaratmasına sebep olmuştur. Birey, kendisinin bağımlı olduğu ortamı, mekânı ve anı, bir kölelik olarak görür ve ondan kurtulmak ister fakat kurtulamaz. İşte bu düşüncelerle bir zamandan ve bir mekândan sonsuzluk fikri veya bu sonsuzluğa sahip bir varlık tasarımı yaratır. Dikkat edilirse bu aynı zamanda İspanyol düşünürün varoluşçuluğa yakınlaştığı noktalardan biridir. Camus, aynı duyguyu, sonsuzluk, ölümsüzlük isteğini "varoluşsal bir rezalet" olarak tanımlar.³⁸ İnsanın dünyaya yabancı yaşamı, sonsuza kadar burada kalmak istemesine rağmen ölümle sonuçlanır. Ölüm

³⁷ KANT, s.111-176

³⁸ CAMUS, Albert, Sisifos Söyleni, çev. Tahsin Yücel, İstanbul, Can Yayınları, 2004, s.145

insan için anlaşılabilir bir olgu, bu absürd yaşamı sonlandıran bir rezalettir.³⁹ Farkedilebileceği üzere Camus de Ortega gibi aslında, sonsuzluk kavramını ve insanın sonsuzluk isteğini, ona biraz zorlayarak söyletsek de, insan yaşamının sonluluğuna bağlar.

“Circumstancia” kavramı sebebiyle - ayrıca ilerde görülecek diğer birçok görüşü sebebiyle - Ortega’yı varoluşçuluğa yakınlığıyla ve karşılaştırsak da bu noktada onun nasıl farklılaştığını belirtmekte ve bunu diğer karşılaştırmalarda akılda tutmakta yarar görmekteyiz. Varoluşçular ve genelde onları içine yerleştirdiğimiz radikal romantikler, bireyi tanımlarken toplumu ve onu çevreleyen şartları reddederler. Camus’nün Meursault’su⁴⁰ bulunduğu ortama tamamen yabancı, hatta ölüme bile yabancı, onu anlamlandıramayan bir karakterdir. Onun için değil toplumla birlikte yaşamak, insanların davranışlarını, toplumun kendisini anlamak bile mümkün değildir. Annesinin ölümüyle başlayan süreç, Meursault’nun birisini öldürüp hapse girmesine kadar devam eder. Bütün bunlar olurken karakter ne ölümü, ne aşkı, ne de katli anlayabilir. Aynı durum yazarın bir diğer eseri “Düşüş”⁴¹ için de geçerlidir. Başkarakter Jean-Baptiste Clamence, etrafında gelişen ve kendisinin de bir parçası haline geldiği çirkinlikleri, düşkünlükleri tanımlayamaz, anlayamaz. Fakat bunun aksine, Ortega’nın bireyi anlamlandırmayan, tanımlayamayan değildir. O ortamıyla birlikte var olan, onu değiştirebilen ve bu sayede kendisi de değişebilen bireydir. Toplum Ortega’da dışlanmaz, reddedilmez; aksine “circumstancia” kavramıyla kucaklanıp bireyle birlikte tanımlanır. Aslında bu sebeple toplumu ve ortamı ayrıca tanımlamaya gerek yoktur, birey tanımlandığında o da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Düşünür dolayısıyla bireyi için de mutlak ve somut aklın yerine “yaşamsal” aklı koyar. Çünkü hayat anlıktır, insan her halükarda bu an ve burada yaşar. Dolayısıyla, eğer ulaşılabilecek bir bilgi, erişilecek bir erdem varsa,

³⁹ Ibid, s.19

⁴⁰ CAMUS, Albert, Yabancı, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Can Yayınları, 2003

⁴¹ CAMUS, Albert, Düşüş, çev. Hüseyin Demircan, İstanbul, Can Yayınları, 2003

bu ancak hayatı da içine alan “yaşamsal akıl”la (razón vital) mümkündür. Yaşamsal akıl da ancak ve ancak bireyi çevreleyen ortamın da bireyle beraber değerlendirilmesi ile ortaya çıkabilir. İşte bu sebeple Ortega, hayattan soyutlanmış akli ve ulaşılmaya çalışan mutlak akli reddeder. Bu son iki kavram, aklımız da dâhil olmak üzere bize bizden bağımsız, mutlak ve soyut bazı kavramların ve nesnelere olabileceğini söyler. Düşünür ise bu kavramı işte tam da bu sebeple ortaya çıkarmıştır, Descartes’ın kurduğu soyut ve kesin akıl şemasında bir delik açmak için. O, aslında düşünen bireyin algıladığı somut kavramlar dışında hiçbir şey yoktur. Her şey o “düşünen birey” için vardır.

Bu noktada “düşünen birey”den bahsetmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Ortega için düşünme eylemi, bir “kurtarıştır”. Hayatta olanları anlamak, arkalarındaki anlamı çekip çıkarabilmek, insanı kurtarmak bir çabadır. “İnsan” adına layık olabilmek işte bu düşünce çabasıyla mümkündür onun için.⁴² Ortega’nın düşünen insan için kurduğu varoluş ilişkisi, diğer çoğu düşünürde olduğu gibi birey ve Tanrı veya birey ve kültür arasında değil birey ve kendisi arasında kurulur.⁴³ Dikkat etmek gerekir ki, burada bahsedilen birey ortamıyla beraber değerlendirilen bireydir.

En sevdiği kavramlardan biri misyon olan Ortega, bunu sık sık kullanır. Her insanın bir misyonu olduğunu ve hayatın bu misyon çerçevesinde değerlendirildiğini savunur.⁴⁴ Bu misyon kavramı tezimizde daha sonra açıklayacağımız seçkinlik ve sıradan insan kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Her bireyin misyonunu bilmek ve onu gerçekleştirmek durumunda olduğunu savunan Ortega, kendi hayatını da tamamen buna göre yaşar. Yaşadığı dönemdeki sıkıntıları gözlemleyen düşünür, öncelikle felsefesini anlayabilecek bir topluluk yaratmaya çalışır. Kişisel misyonu olarak İspanya’yı ve Avrupa’yı içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak

⁴² Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.20

⁴³ HOOVER, s.236

⁴⁴ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.59

olarak belirleyen Ortega, bu amacı gerçekleştirmek için bütün yaşamı boyunca mücadele etti. Öncelikle politikadan sanata ve hatta avcılığa, sevgiye kadar her yönüyle içinde buldukları bunalımı sabırla tanımlamaya çalıştı. Daha sonra ise bundan kurtuluşu belirleyip, anlatmaya çalıştı. Belki de İspanya'nın içinde bulunduğu dönem itibarıyla en zor misyonu da bu oldu; anlatacak yetkin bir topluluk bulmak. O topluluğu bulamayınca da onu kendisi yaratmaya karar verdi. Fakat bu, burada anlattığımız kadar kolay bir süreç değildi. Nitekim düşüncesini anlatmak öncelikle o düşünceyi yaratan kavramları ve sözcükleri oluşturmak anlamına geliyordu. Düşünürün Vico'yla kıyaslanan filolojik yeteneği de işte bu sorunla yüzleşirken ortaya çıktı. İnsanları eğitmek için Ortega yeni bir kavramsal dizge yaratmak zorunda kaldı. Eserlerinin hepsinde göze çarpan kelimelerle ilgili uzun dipnotlar bu çabanın somut bir göstergesidir. Ortega'nın bu eğitimci tarafı, düşünür, yazar ve gazeteci tarafları gibi hayatı boyunca kendisiyle birlikte oldu.

Circumstancia işte bu misyon kavramının gelişiminde önemli bir etken olarak da karşımıza çıkar. Nitekim birey kendisiyle ilişki kurarak kendini gerçekleştirmeli, misyonunu hayata geçirmelidir. Bu kendini gerçekleştirme, hayatını belirli bir amaca ve programa göre yaşama çabası aynı zamanda bireyin özdeğeriyle eşittir. Birey bu misyonu tamamlayabildiği, hayatını bu şekilde şekillendirebildiği ölçüde birey olacaktır. Aklının ne kadar geliştiği, vücudunun nasıl olduğu, hafızasının ne kadar kuvvetli olduğu veya iradesi bireyin tanımlanmasında önem arz etmeyecektir. Önemli olan misyonudur.⁴⁵ Bu misyon da Sartre'ın bahsettiği kendini gerçekleştirme durumundan farklıdır. Sartre "Varoluşçuluk" isimli kitabında insanın kendi özünü oluşturmasından bahseder.⁴⁶ Fakat bu öz, insanın seçtiği ve gerçekleştirdiği bir olgudur. Ortega da ise misyon insan tarafından belirlenmez. Onun düşünceleri, planları bu misyonun

⁴⁵ ARMSTRONG, A. MacC., "The Philosophy of Ortega y Gasset", The Political Quarterly, C.2, No.7, s. 130.

⁴⁶ SARTRE, Jean Paul, Varoluşçuluk, çev. Asım Bezirci, İstanbul, Say Yayınları, 2003, s.30-36

belirlenmesinde bir etken değildir. Bu insan aklının ve isteklerinin oluşmasından önce insanın içine doğduğu ortamla belirlenmiş bir amaçtır.

Ortam bu anlamda onun için kısıtlayıcı bir etkidir.⁴⁷ Birey içinde bulunduğu, içinde varolduğu ortamla bu misyonu gerçekleştirmek durumundadır. Peki, bu nasıl mümkün olacaktır?

Filozof bunun ancak bireyin kendisini farketmesiyle mümkün olduğunu ileri sürer.⁴⁸ Özfarkındalık da ancak iki niteliğin biraraya gelmesiyle gerçekleşir; “yaşamsal akıl” (razón vital) ve “tarihsel akıl” (razón histórica). Her iki kavram da aslen Descartes’ın “matematikselsel aklı”nın karşısında yer alır. Hatta ona bir başkaldırıdır.

Önsel ve mutlak matematikselsel akıl tarih karşıtıdır. Descartes, düşünce sistemini kurarken tam bir soyutlama içine girer. Tarihi bilinç ve varolan şartlar onun varoluşsal şüphesinin giderilmesinde bir etken olarak ortaya çıkmaz. O şüphesine dayanarak herşeyi yıkar, ardından önce kendi varoluşunu sonra da dünyayı ve Tanrı’yı tanımlar.⁴⁹ Bu ütopyik akıl bireyin kendisiyle, ve ona atfedilen önsel değerlerle ortaya çıkar.

Ortega’nın yaşamsalsel aklı ise işte tam da bunun karşısındadır. İspanyol filozof öncelikle gerçeğin kavranması gerektiğini savunur. Bu da gerçeğin Descartes örneğinde olduğu gibi sonsuzluk kavramı içinde değil, varolan şartlar ve şu an içinde algılanmasını gerektirir. Ortega, aklın yerine yaşamı yerleştirir. Gerçek tamamen yaşamın içindedir ve ancak yaşamın içinden çıkarılabilir. Bu, düşünceden ve ona atfedilen değerden vazgeçildiği anlamına gelmez. Sadece düşüncenin de yaşam tarafından belirlendiği, düşüncenin yaşama başeğdiği belirtir.

Yaşam ve birey Ortega tarafından pek de olumlu bir şekilde tanımlanmaz aslında;

⁴⁷ HOOVER, s.236

⁴⁸ Ortega y GASSET, The Origin of Philosophy, New York, Norton & Company, 1967, s.77

⁴⁹ DESCARTES, s.32-37

“Hayat, bireysel ve ortaklaşa, kişisel veya tarihsel olan, tehlikeyle ve macerayla özdeşleşmiş, evrende yer alan bölünmez bir bütündür. Bu, kelimenin tam anlamıyla bir dramadır”⁵⁰

“Kültürün yeni çarpıtmasıdır bu. Şimdiye değin beş paralık değeri bulunmayan, neredeyse kozmosun bir rastlantısı olan yaşamı yüceltmek, bir ilkeye, bir hakka dönüştürmek söz konusudur”⁵¹

“Hayat, başlangıçta insanların kaybolduğu bir kaostur. İnsan bu gerçekten kuşku duyabilir; ancak, bu korkunç gerçeklikle yüzyüze gelmekten korkar ve gerçekliğin üstünü hayal perdesiyle örtmeye çalışır.”⁵²

Yukarıda alıntılanan pasajlardan da anlaşılacağı gibi, Ortega hayatı bir lütuf olarak kabul etmez, aksine mücadele edilecek bir süreç olarak algılar. Bu görüşleriyle “Yaşam bu muymuş? İyi, sonra bakarız” diyen Nietzsche’ye ve varoluş karşısındaki “korku ve titremeyi” savunan Kierkegaard’a⁵³ yaklaşırsa da bu tanımlamadan sonra aldığı tavır ve bulduğu çözüm kendisini her iki düşünürden de farklılaştırır. Ortega işte tam burada, bu hayat karşısında “yaşamsal akıl” ileri sürer. Yaşamın gerçeğiyle yüzleşmeyi salık verir. Her bireyin kendini kaybolmuş hissetmesi gerektiğini ve hatta her kim kaybolmuş hissediyorsa kendini bulmaya başladığını savunur.⁵⁴ Yaşam bu niteliğiyle kabul edilmeli ve bu noktadan yola çıkarak mücadele edilmelidir.

Yaşamsal akıl, bu sebeple hayatın soyut anlamıyla ilgilenmez. O an hayatın ne kadarı görünüyorsa, ne kadarı algılanabiliyorsa o kadar önemlidir. Ortega bu anlamda genel olarak bahsedilebilecek bir ortak yaşamdan da bahsetmez aslında, onun için her yaşam kişiseldir;

⁵⁰ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.72

⁵¹ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.86

⁵² Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.148

⁵³ KIERKEGAARD, Soren, Korku ve Titreme, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2002

⁵⁴ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.149

“Kökten gerçeklik olarak insan yaşamı, herkesin kendisinininkidir, yalnızca benim yaşamımdır”⁵⁵

Bu yaşamın tamamen bireysel olduğu ve tam bir görecelikle bakılması gerektiği anlamına gelmez. Fakat belli bir bakış açısı kazanarak, diğer bakış açılarının da varlığını kabul etmeyi gerektirir. Yaşam bu anlamda salt bir gerçekliktir ve birey bu gerçeklikle yola çıkmalı, onun çerçevesinde mücadele etmelidir.

Kavram aynı zamanda aklın niteliğini de belirtir. Descartes ve onu takip eden kartezyen filozofların aksine, Ortega, akli yapılacak bir değerler dizgesinde tepeye yerleştirmez. Bunu da açıkça belirtir;

“Düşünmek için yaşamıyoruz, yaşamayı sürdürürebilmek, hayatta kalmak için düşünüyoruz”⁵⁶

Dolayısıyla akıl, onu yetkinleştirip önemli sonuçlara varacağımız, önermelerle ve sistemlerle hakikatı bulacağımız bir araç değildir. Spinoza'nın soyut ve bize çözüm sunan aklının aksine⁵⁷ Ortega'nın akli sadece bir hayatta kalma aracıdır.⁵⁸ Zaten önemli olan da aklın kendisi değildir; bize hayatın sırrını vermez, mutluluğun anahtarını sunmaz, sadece hayatta kalmamıza, yaşamımızı sürdürmemize yardım eder.

Yaşamsal akıl bireyin kendini gerçekleştirme için son derece önemlidir. Nitekim birey kendini gerçekleştirmek ve misyonunu hayata geçirmek için bir yola ihtiyaç duyar. O, düşünürün kendisinin de belirttiği gibi, bir deniz kazasından sonra, suyun üstünde kalmış bir kazazededir. Hayat, doğmadan hemen önce gerçekleşmiş bir deniz kazasıdır. Ortega, suyun üstünde kalmak ve karaya ulaşmak için bireye önce durumu kabul

⁵⁵ Ortega y GASSET, İnsan ve Herkes, s.52

⁵⁶ Ortega y GASSET, İnsan ve Herkes, s.43

⁵⁷ Spinoza'nın bu konudaki görüşleri için bkz. SPINOZA, Benedictus, Etika, Ankara, Dost, 2004

⁵⁸ Ortega'nın genel olarak Spinozist felsefeyle uyuşmadığı göze çarpar. Tezimizin konusu olan ve yeri geldiğinde belirtilen konular dışında, sevgi üzerine bile Spinoza'nın görüşlerini eleştirir. “Sevgi Üstüne” isimli eserinde önce Spinoza'nın görüşlerini anlattıktan sonra şöyle der; “Burada gene sevginin, getirebileceği olası sonuçlarla karıştırıldığını görüyoruz.” (Ortega y GASSET, Sevgi Üstüne, İstanbul, YKY, 2005, s. 9)

etmesini, gerçekte yüzleşmesini, sonra da yaşamı, gerçek yaşamı farkederek misyonunu gerçekleştirip kıyıya ulaşmasını söyler.

Bireyin misyonunu gerçekleştirme çabası içinde Ortega y Gasset'in yol gösterici olarak başvurduğu bir diğer kavram "tarihsel akıl"dır (razón histórica). Bu, bireyin hayatın gerçeklerini kabul etmesinin dışında, bir tarih bilinci gerçekleştirilmesinin gerekliliğidir. Varoluşu kendi gerçekliği içinde, ama bir tarih sürecini de nazara alarak değerlendirmek birey için misyonu tamamlamanın yegâne yoludur.

Yaşamı temel gerçeklik olarak kabul ettikten sonra filozof onu anlayacak bir sistem belirlemeye çalışır. Bu anlamda da yine, yaşamı soyutlayan bütün fikirlere sırt çevirip, "circunstancia"ya döner, yani ortama. Yaşamsal akılla yaşamın gerçeğini kabul eden birey, bu sefer ortamını kendisiyle birlikte tanımlamaktadır. Ortam, geçmişle birlikte vardır, tıpkı birey gibi. Dolayısıyla belirlenecek sistem de bu geçmişi de dikkate almalıdır. İşte bu noktada Ortega, tarihe başvurur ve onu bir "sistem" olarak benimser.⁵⁹

Tarihsel akıl sayesinde temel gerçek olan yaşam daha doğru bir biçimde değerlendirilebilir. Bireylerin ve toplumların deneyimleri bu sayede topluca değerlendirilebilir ve bir sistem olarak bütünlükçü bir anlayışla kavranabilir. Tarihsel akıl da, yaşamsal akıl gibi aslında mutlak aklın karşısında bir duruştur. Onun karşısında tarihsel bir bakış açısıyla, diyalektik bir sistemin oluşturulması, insanın gerçeğinin farkına varmasının bir yoludur.

Ortega bu sebeple tarihi "*yaşamımız olan temel gerçeğin sistematik bilimidir. Dolayısıyla, içinde yaşadığımız en kesin güncelliğin bilimidir*"⁶⁰ olarak tanımlar. Ona göre yaşam tecrübesi, olduğumuz şeye dair hafızamızda saklanan ve güncel gerçeğimizde, bugünümüzde birikim halinde bulunan

⁵⁹Ortega'nın tarihi bir sistem olarak belirlediğini "Sistem Olarak Tarih" başlıklı makalesinden kolayca çıkartabiliriz.

⁶⁰ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.110

bir bilgidir.⁶¹ Dolayısıyla güncel gerçekliğimizde bireysel tarihimizin de son derece muazzam bir önemi vardır. Hayat tecrübesi bizi 25 yaşında, 50 yaşında yapan etkendir. Vücudumuzun yaşlanmış olmasından çok daha önemlisi, bizim kişisel tarihimiz içinde geçirdiğimiz süre, kazandığımız tecrübedir. Hayat tecrübesi, yaşanmışlıklar sayesinde bugün olduğumuz insan haline geliriz ve bunun da geri dönüşü yoktur, nitekim insan bir kez daha, olmuş olduğu insan olamaz. Ortega'nın bu tarih anlayışıyla "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" diyen Herakleitos'a ve Hegel'in tarih anlayışına⁶² selam verdiği açık olsa da özellikle bunlardan ikincisiyle arasındaki önemli farklar da göze batmaktadır. Hegel, gerçekliğin hal-i hazırda var olmadığını ama bir var olma süreci içinde olduğunu ileri sürer. Ona göre, insanlık tarihi, süreç içindeki bir görüntüden başka birşey değildir, tıpkı gerçeklik gibi. Örnek vermek gerekirse, Hegel, bir bardağın nihai olarak bir bardak olmadığını ileri sürer, o süreç içinde önce kaya, sonra kum, sonra cam, şimdi bardak, ileride de başka birşey olacaktır. Gerçeklik sürecin kendisidir. Ortega bu anlamda Hegel'den ayrılır. Onun felsefesinde, önemli olan sürecin kendisinden ziyade, güncel gerçekliğin ne olduğudur. Burada da, Ortega'nın akıl konusunda Descartes'tan ayrılışının bir benzeri Hegel felsefesiyle yaşanır. Ortega güncel yaşamı tanımlamak için tarihe başvurur, onu nihai gerçeklik olarak kabul etmez. Bu anlamda, İspanyol düşünürün, Hegel'in tarih anlayışından ziyade Fichte'nin asla tam olarak tatmin edilemeyecek "Antoss"una yakın durduğu söylenebilir.⁶³

Güncel gerçeğin anlaşılması için bir tarih anlayışının mutlaka gerekli olduğunu savunan Ortega, yaşam tecrübesini de bu anlamda tanımlar. Onu sadece, bugün bireyi yaratan kişisel tarihin değil, aynı zamanda toplumsal tarihin de oluşturduğunu belirtir;

⁶¹ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.103

⁶² Hegel'in tarih görüşü için bkz. KOJEVE, Alexandre, Hegel Felsefesine Giriş, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, YKY, 2000

⁶³ Bu yönde görüş için bkz. ARMSTRONG, s.136

“...Hayat tecrübesi yalnızca benim kendi yaşadığım deneyimlerden, kendi geçmişimden oluşmaz. Aynı zamanda içinde yaşadığım toplumun bana aktardığı, ataların geçmişinden de oluşur.”⁶⁴

Tarihin toplumu ve bireyi oluşturuyor olması Ortega için bir kesinliktir, insan ve toplum aslında tarihinden, olmuş olduğundan başka bir şey değildir. Zaten eğer şimdi olduğumuz şeyi, bir kimyager, bir fizikçi titizliğiyle inceleyip, onu oluşturan parçalara, bileşenlerine kadar ayırabilirsek, karşımıza geçmişte olmuş olduklarımız çıkacaktır. Bireysel ve toplumsal olarak şu an ve hep bu olan yaşamımızı oluşturan şey, işte bu tarih içinde oluşan bileşenlerden başka hiçbir şey değildir.

Bu sebeplerle tarihsel akıl, insan ve toplum için vazgeçilmez bir unsurdur. Kendini kaybolmuş hisseden insan için, var olmakta olan gerçeğin anlaşılmasının yegâne yoludur.⁶⁵ Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta “var olmakta olan gerçek” kavramıdır. Nitekim gerçek – bir kez daha yinelemek ve altını çizmek gerekirse – mutlak ve değişmez değildir, dolayısıyla insan ve toplum da. Her ikisi de önce kendisi için bir durum tasarlar ve kendini onun içinde kabul eder. Bundan sonra, kendisi için yeni durum tasarlar ve onu gerçekleştirmeye çalışır. O gerçekleşince bu sefer kendisi için bir üçüncü durum tasarlar ve bu böyle sürüp gider. Bu, insanın ve toplumun “olma yolunda”, hal-i hazırda olduğundan vazgeçme durumudur, yaşamıdır. Ortega bu paradoksu, tarihsel aklın diyalektiği olarak tanımlar ve mantıksal aklın diyalektiğinin karşısında konumlandırır.

Bu diyalektiğin dizgesi de tarihin kendisidir. Evreleri, bağlantıları, ortaya çıkan olaylar, tarihsel akla ulaşmayı amaçlayan bilinç için tarih biliminin kendisidir. Evet, toplumun da, insanın da doğası yoktur; sadece tarihi vardır. Sadece olmuş olup, bir daha olamayacaklarımız vardır. Elzem olan bir sistem içinde tarihi incelemektir, nitekim bu yapıldığında ulaşılabilecek

⁶⁴ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.104

⁶⁵ Ibid, s.106

şey, tarihe dair tozlu sayfalar değil, insan özünün kendisi olacaktır. Tarihi araştırmak, tarihi çalışmak insanın kendisini araştırması, incelemesidir.⁶⁶

“Yaşamsal akıl” ve “tarihsel akıl” Ortega felsefesinin kilit kavramlarındandır. Ortega onların yardımıyla “circumstancia” ile tanımladığı bireyin, içine doğduğu şartlar içinde nasıl erdemli bir hayat sürebileceğini salık verir. Ortega için ulaşılacak bir hakikat yoktur, yapılması gereken sadece gerçeğin anlaşılmasıdır. Bunun içinde bireyi soyutlamalara iten felsefeler yerine bu iki kavramı yaratmıştır. Bunlar daha önce de belirtildiği gibi aslen Ortega’nın ortamının sonuçlarıdır. Düşünür, kendine belirlediği misyonu gerçekleştirirken yeni bir topluluk ve yeni kavramlar yaratmak zorunda kalmıştır. “Razón vital” ve “razón historica” bu çabanın ürünleridir.

Bu kavramlar sayesinde, bireyi, toplumu ve ortamı - bunların düşünürün felsefesinde birbirinden bağımsız olmadığını akıldan çıkarmamak gerekir - tanımladıktan sonra, Ortega gerçekte yüzleşen bireye İspanya’nın ve Avrupa’nın içinde bulunduğu bunalımdan çıkmasının yolunu işaret eder. Bu da aslen, bireye önerilenden farklı değildir. Gerçekle tarih anlayışı içinde yüzleşip, olmuş olana tekrar dönmeye çalışmamak;

“... toplumun her an ne olacağına belirlenmesi... geçmişte ne olmuşsa ona bağlıdır. Bugünkü bunalımda, Batı toplumları artık “liberal”, “demokrat”, “monarşist”, “feodal”, ya da firavuncu olamayacaklarının bilincine varıyorlar, çünkü o şeyleri daha önce oldular, olmanın nasıl olduğunu biliyorlar da ondan.”⁶⁷

Yaşadığı şartlar içinde Ortega, kıtanın içinde bulunduğu durumdan bir çıkış yolu aramaktadır. Onu bütün felsefesini kurmaya iten de aslında bu bunalımın kendisidir. Bunalımın tanımını, bireyle ve toplumla birlikte yapan düşünür, bundan çıkış yolu olarak da bazı kavramlar ileri sürmektedir; “liberalizm” ve “seçkincilik” Biz de burada tezimizin ikinci kısmına geçmeden önce bu kavramları, bu çıkış yollarını anlatmaya çalışacağız.

⁶⁶ Ibid, s.107

⁶⁷ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.104

“Circumstancia”ya değindikten sonra, bireyi, toplumu ve bunlara bağı olarak mecburen ortamı değıştırme yolunda düşünürün ileri sürdüğü bu kavramları inceleyeceğiz.

C) Liberalizm

Aydın olmayı insanın kendine rağmen, kendisiyle mücadele ederek gerçekleştirilen bir hal olarak gören Ortega y Gasset, aydının misyonunu da yalnızlık içinde gerçeği zahmetle araştırmak ve halka rağmen fikirlerini anlatmaya çalışmak, karşı çıkmak olarak tanımlar. Aydın zorluklara elde ettiği fikirleri kamuoyuna anlatmalıdır ve bu sebeple zor zamanlarda gerekirse politikacı da olmalıdır. Bu sebeple, her ne kadar politikayı, yaşam ve felsefe gibi gerçek bir değer olarak kabul etmese de, düşünür, misyonunu gerçekleştirmek için politikaya da atılmıştır.⁶⁸

İşte bu nedenlerle politikaya atılan Gasset, çok kısa bir süre için bu görevini sürdürse de, politik arenaya girerken kendine edindiği amaç bellidir; İspanya’yı içinde bulunduğu bunalımdan kurtaracak yeni bir liberalizm tanımı yapmak.⁶⁹ Hemen belirtmek gerekir ki, bu liberalizm XIX. yüzyılın liberalizmi değildir. Hatta Ortega, bahsi geçen bu eski liberalizme karşı çıkar, tarihsel akıl çerçevesinde bu olmuş olma durumu karşısında ileri gidilmesi gerektiğini ve yeni bir tanım yapılması gerektiğini savunur.

Peki nedir bu yeni liberalizm?

Ortega’nın liberalizmi ekonomik anlamıyla karşılanabilecek bir kavram değildir. Bu tamamen özgürlükten yana felsefi bir bakış açısidir. Ortega bu liberalizmi seçer. “Yaşamı Değerlendirme Biçimleri” isimli makalesinde açıkça belirttiği gibi bu önsel olarak var olan bir değer değil, bir tercihtir:

⁶⁸ Ortega y GASSET, *Avçılık Üstüne*, çev. Derin Türkömer, İstanbul, YKY, 1995, s.11

⁶⁹ Ortega y GASSET, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.85

"...görüş açısının insana doğuştan geldiği ve birincil olduğu varsayılıyor. Kültür öncesi insanın yaptığı bu değil de nedir zaten?"⁷⁰

Aydın, hayata karşı duracağı, onu karşılayacağı bakış açısını seçer. Ortega da özgürlükten yana bu duruşu tercih etmiştir. İspanya'nın içinde bulunduğu, biri ilerici-liberal, diğeri tutucu-muhafazakâr, çift kutuplu politik sistem içinde ileri kesimi destekleyerek, ülkesini geçtiği darboğazdan kurtarmak istemiştir. Fakat Ortega'nın kelimelere ve kavramlara yüklediği anlam her zaman olduğu gibi bu durumda da kendini göstermiş ve Liberal Parti kraliyete yakınlaştığı anda, aktif politikaya atılmasından bir buçuk sene sonra görevden çekilmiştir.

Bu fikir farklılığının kaynağında Ortega'nın kuşkusuz liberalizme yüklediği coşku anlamının yeri büyüktür. O, kavramı siyasi ve ekonomik içerikten kurtarıp felsefi - ve hatta düşüncesine uygun bir biçimde yaşamsal - bir anlam yüklemiştir. Liberalizm, her bireyin kendi misyonunu gerçekleştirmesi için vazgeçilmez bir özgürlük kuramıdır. Her birey kendi potansiyeli ölçüsünde hayattaki misyonunu gerçekleştirmelidir, bunun için de özgür ve liberal bir düzene ihtiyaç duyar. İşte bu düzen Ortega'nın liberalizmidir. Bu da onun için - her şey gibi - katı, mutlak ve değişmez bir düzen değildir. Toplumun sorunlarını çözüp, yeni duyarlılıklar ve sorunlar oluşuncaya kadar varolacak bir sistemdir. Nitekim bundan sonra, bu yeni liberalizm de toplumun ve bireylerin tarihindeki yerini alacak, onların özünde "olmuş" olacak ve yerini yeni bir düzene bırakacaktır. Kendi söylediği gibi, o zaman gerçek liberallere çadırlarını toplayıp göç etmek düşer.⁷¹

Bu liberalizm tanımını yaparken, eski anlamıyla liberalizme ağır eleştiriler getirir Ortega. Onu toplumu fazla bireyselleştiren, fazla soyut ve devletin yönetici olarak rolünü yok eder nitelikte bulur.⁷² Bu eski liberalizmi bir ideoloji olarak kabul eder. Hatta liberal demokrasiyi, teknikle birlikte

⁷⁰ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.88

⁷¹ Ortega y GASSET, Tarihsel Bunalım ve İnsan, s.89

⁷² Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.92

bilimadamlarının ilkelleşmesinin, sıradanlaşmasının iki nedeninden biri olarak işaret eder.⁷³ Kendi kavramını tam bir özgürlük düzeni, bir hümanizma olarak görür. Bu, insanın sınırları aşıp kendini geliştirmesi için var olması gereken bir temel değerler dizgesidir.

Düşünür, politikayı her zaman savunduğu bütünlükçü felsefe çerçevesinde değerlendirmiştir. Tarihi bir sistem olarak kabul etmiş ve geçmişi bir “olmuş olma” hali olarak tanımlamıştır. İşte bu sebeptendir ki, XIX. yüzyıl liberalizmi toplumun özünde bulunan ama tarihte kalmış bir olgudur.⁷⁴ Politika, onun için, diğer her şey gibi tarihsel bir tavırdan çıkmalı ve halka hizmet etmelidir. Bunun için de geçmişi anlayıp, şimdiye bakması gerekir. Bu tavır gerçekleştiğinde ise, karşımıza çıkacak en doğru yol yeni ve özgürlükçü bir liberalizm anlayışı olacaktır.

Bunun eski anlamıyla liberalizmle farklı olmaması mümkün de değildir Ortega için. Nitekim 1917 Ekim devrimi için şu satırları yazmıştır filozof;

“Bu bir komünist ya da bolşevik olup olmama sorunu değildir. Ben burada inançları tartışmıyorum. Asıl inanılması zor olup, tarihsel bir çelişkiyi sergileyen, 1917’lerde bir komünistin, daha öncekilere yapıcı benzer, fakat öncekilerde olan bozukluklarda ve hatalarda en ufak bir düzeltme yapmayacağı bir devrimi başlatması gerekliliğidir. Bu yüzden Rusya’da olanların hiç bir tarihi çekiciliği yoktur.”⁷⁵

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, tarihsel akıl Ortega’nın değerlendirmesinde çok önemli bir etkidir ve kendi liberalizminin de – işte tam da bu sebeple – XIX. yüzyıldakinden farklı olmaması beklenemez.

Zamanın iki ana akımı bolşevizmi ve faşizmi iki yanlış yöneliş olarak değerlendiren düşünür, yanlışlıklarını da yine tarihle açıklar. Yukarıda belirtilen çekinceleri sebebiyle XIX. yüzyıl liberalizmi üzerine ilerleme kaydedilmesi kaçınılmazdır ama bu asla liberal karşıtı veya liberal olmayan

⁷³ Ortega y GASSET, İhtisaslaşma Barbarlığı, s.45

⁷⁴ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.91

⁷⁵ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.86

bir duruşla yapılamaz.⁷⁶ Liberalizm bütün liberal olmayan görüşlerden sonra gelir ve onlardan daha önemlidir. Tarihsel dizge içinde, liberalizmden liberal olmayan faşizm gibi ilkel bir görüşe dönmek yapılabilecek çok önemli, çok büyük bir hatadır. Liberalizmin - XIX. yüzyıldaki anlamıyla - faşizme karşı zafer kazandığı her an ise, liberalizm tanımı yenilenmedikçe toplum için bir yerinde sayma olacaktır.

Bu sebeple eski liberalizm tanımı da bırakılmalı, onun aksıyan yönlerinin yerine daha bütünlükçü bir sistem öngörülmalıdır. İşte bu, tam anlamıyla özgürlükçü Ortega liberalizmidir. Varolan sistem yerine daha eski ve "olmuş" olan bir diğeri değil, gelişmeye ve tarihin kronolojisine sadık kalarak yeni anlamlarla bezeli bir sistem. Bu Ortega'nın deyimiyile karşı konulamaz bir gerçektir;

*"... bu son yüzyılda, "özde" hala bu durumun geçerli olduğu gerçeği vardır. Bu son kanıt, faşistlerin arasında olduğu gibi, kendilerini aksine inandırmak için ne yaparlarsa yapsınlar, Avrupa komünistlerinin arasında da aynı şekilde söz konusudur. Hepsi biliyorlar ki, liberalizmin eleştirilemez gerçeği orada durmaktadır; bu gerçek, ne teorik, ne bilimsel ne de zihinle alakalıdır; fakat baştan sona farklı ve kesin bir düzenin gerçeğidir."*⁷⁷

Bu kesin düzen aslında "razón histórica" dır, tarihsel akıldır.

Ortega'nın liberalizmine eşlik eden ve en çok eleştirildiği kavramlardan bir tanesi de "seçkincilik"tir. Düşünüre göre liberalizmin yüksek değerleri, toplumun genel olarak hayatından memnun, yaratıcılıktan uzak, devinimsiz yapısıyla örtüşemez. Kültürel miras, toplumsal geçmiş toplum seviyesinin üzerinde kalır. Dolayısıyla bu ikisi arasında bir ilişkinin kurulması da mümkün değildir.

Düşünürün seçkinciliği, İspanya'nın ve Avrupa'nın modern ve gittikçe sıradanlaşan toplumlarına karşı kendi açısından bir başkaldırıdır. O, demokrasinin sıradanlığın egemenliği haline gelmesini kabul edemez. Eski

⁷⁶ Ibid, s.87

⁷⁷ Ibid, s.97

kıtada üretilen tek tip sıradan adamın egemenliği ele alıp, iktidara gelmesi onun için asıl antidemokratik olandır. Bu sıradan adamın, nitelikli, seçkin kişiler tarafından yönetilmesi gereken toplum üzerindeki zorbalığıdır.

Ortega, nasıl aydınının görevinin kendi aydınlanmasını kendine rağmen yaşayıp, bunu kitlelere anlatması olarak kabul ediyorsa, eğitim misyonunun da seçkin bir zümre tarafından yapılması gerektiğine inanır. Bu düşünürü, seçkinciliğin çizgisine sokan sebeptir. Sık sık Socrates'e referans verir ve bu bağlamda politikanın asli görevinin de varolan cevheri aydınlatmak, ortaya çıkarmak olduğunu ileri sürer. Nitelikli, seçkin azınlıklar da topluma yön vererek, onun üzerindeki sıradan ve niteliksiz örtü altındaki cevheri ortaya çıkarmalıdır.

Ortega'nın bu çok tartışılan, tarih sahnesinde antidemokratik düşünürlerle birlikte anılmasına sebep olan seçkincilik fikri, Ortega'nın genel felsefesi içinde ele alacağımız son kavram olacaktır.

D) Seçkincilik

Seçkincilik kuramı, tüm antidemokratik teoriler içinde Batı dünyasının en çok ilgi gösterdiklerinden biri olmuştur. Bu sebeple de üzerinde dikkatle durulması, iyice incelenmesi gerekir. Demokrasi kavramının ana temeli olan nihai karar mekanizmasının her zaman halk olduğu, egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu ve halkın bu erkini temsilcileri aracılığıyla kullanması ilkeleri seçkinciler tarafından reddedilir. Demokrasinin tamamen bir imkânsızlık olduğunu ileri sürerler ve bütün kuralların aslen nitelikli bir azınlık tarafından koyulduğunu ve konması gerektiğini savunurlar.⁷⁸

Mosca, Pareto ve Michels gibi seçkinciler, halkın iktidarının sosyal gerçeklikle asla uyuşmayan bir iddia olduğunu savunmuşlardır. Mesela Pareto, her toplumun onu yönetecek bilgi ve beceriye sahip nitelikli bir azınlık tarafından yönetildiğini savunur. Ona göre, zaten hiyerarşik yönetim

⁷⁸ MALDONADO-DENIS, Manuel. "Ortega y Gasset and The Theory of the Masses". The Western Political Quarterly, C. 14, no.3, s.676.

piramidinin tepesinde olanlar, aynı zamanda burayı hak eden “iyi”lerdir. Onlar seçkinlerdir.⁷⁹ Mosca⁸⁰ ve Michaels azınlığın iktidarının daha iyi bir biçimde organize oldukları için zaruri olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁸¹ Azınlığın organize olmuş, birlikte duruşu, genel toplumun yalnız kalmış her bir bireyi için karşı konulamazdır. Kaldı ki, genellikle toplumu yönetenler aynı zamanda toplumun ortalamasından ayırıcı niteliklere de sahiptirler. Toplumu yönetmeyi hak ederler.

Seçkinci kuram hakkında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, bu düşünürler tarafından demokrasinin bir imkânsızlık olarak tanımlanmasıdır. Michels demokrasinin gerçeklik karşısında asla hayata geçemeyecek bir teori olduğunu ileri sürer. Mosca ise, demokrasinin tarih içinde asla denenmediğini, her toplumda mutlaka yönetici bir azınlık olduğunu, iktidarın asla kitlelerin yönetimine bırakılmadığını ileri sürer. Bu görüşler Ortega tarafından da benzer bir şekilde dile getirilir. O da, toplumun Rousseau’cu bir mantıkla asla temsille kendini yönetemeyeceğini, bunun yapılmaya çalışılması durumunda ortaya sıradanlığın egemen olduğu bir aşırı demokrasi çıkacağını savunur.⁸² Ortega hiçbir seçkinci kurama gönderme yapmadığı için bahsi geçen düşünürlerden etkilenip etkilenmediği bir muamma olarak kalmak durumundadır. Fakat aristokratik veya azınlıkçı bir politik duruşu olduğu gerek yazdığı makalelerde gerekse “Kitlelerin Ayaklanması”nda açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu, Ortega’yı antidemokratik olarak adlandırmak veya bazı çalışmalarda yapıldığı gibi Heidegger’le⁸³ aynı safa yerleştirmek için yeterli midir? Buna cevap vermeden önce Ortega’nın yine değiştirerek kullandığı “seçkincilik” ve ona bağlı “demokrasi” kavramlarını incelemek gerekir. Biz de burada bunu yapmaya çalışacağız.

⁷⁹ HALLOWELL, J. H. Main Currents of Modern Political Thought, New York, Uni. Press of America, 1985, s.538

⁸⁰ MOSCA, Gaetano. The Ruling Class, Greenwood Pres Reprint, 1980, s.53

⁸¹ MICHELS, Robert. Political Parties, New York, Dover Publications, 1959, s.32

⁸² Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.13

⁸³ Nazizme olan yakınlığı sebebiyle eleştirilen varoluşçu filozof Martin Heidegger’in görüşleri için bkz. HEIDEGGER, Martin, Nedir Bu Felsefe?, İstanbul, Afa Yayınları, 1995, s. 8. Ayrıca bkz. HEIDEGGER, Martin, Tekniğe Yönelik Soru, İstanbul, Afa Yayınları, 1997.

Bu konuda şunu da belirtmek gerekir, her ne kadar Ortega “Kitlelerin Ayaklanması”nda seçkinci tavrını ortaya koyuyor olsa da, bunu “kitle adamı” tanımını üzerinden yapmaktadır. Bizim seçkinciliği bu ilk bölümde incelememizin sebebi ise, ona daha sosyolojik bir açıdan inceleme arzumuz ve bu bölümün başlığından da anlaşılabilceği gibi, konu hakkında genel bir tanım yapmaktır.

Bireyin varoluşla ilişkisini kendisi ve ortamı arasında kuran Ortega, bu sayede politikanın ve politik yaşamın da insan için vazgeçilemez bir olgu olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağ aynı zamanda, her ne kadar toplum hakkındaki görüşü olumsuz da olsa, varoluşçular da olduğu gibi⁸⁴ bireyi toplumdaki ve politikadan soyutlayıp, isyan etmesini engellemiştir. Politik yaşam insanın katlanması gereken ve hatta misyonunu gerçekleştirme için aşması gereken bir gerçekliktir.⁸⁵ Bu gerçeklik içinde Ortega, toplumun sıradan adamlar tarafından değil, şartları daha da iyiye taşıyacak, toplumu ileri götürüp ortalama seviyeyi yükseltebilecek yetkin insanlar tarafından yönetilmesi gerektiğini ileri sürer. Onun asli amacı, her bireyin potansiyelini, misyonunu daha rahat şartlar içinde gerçekleştirmesidir.

Düşünür, bu fikirlerle, İspanya’nın ve Avrupa’nın içinde bulunduğu derin bunalımı çözümlenmeye çalışır. Özellikle “España Invertebra”da yazdığı yazılarda İspanya açısından sorunun, toplumu ve ülkeyi doğru yollara sevkedecek, liderlik görevini üstlenecek nitelikli kişilerin bulunmamasına bağlayan görüşlere karşı çıkar. Bu yöndeki fikirleri bir yanılısama olarak görür ve asli sorunun kitlelerin kendisini yönetecek doğal liderleri artık takip etmemelerinden kaynaklandığını ileri sürer. Bunların üstüne, bu nitelikte insanların bulunmamasının, bu iddianın liderlerini takip etmek istemeyen kitleler tarafından yaratıldığını söyler.

Bu aslında bir ülkenin düşüşte olduğunun kanıtıdır. Kitlelerin kendilerine sembol olarak alabilecekleri bir lider bulmaları ve onun

⁸⁴ Bkz. SARTRE, Jean Paul, Aydınları Üzerine, çev. Aysel Bora, İstanbul, Can Yayınları, 2000. Ayrıca bkz. SARTRE, Jean Paul, Bulantı, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Can Yayınları, 2002

⁸⁵ HOOVER, s.235

kişiliğinde yaşam ve mücadele heyecanı duymaları halinde ulus yükseliş içindedir. Ne zaman ki kitleler, kitle olmaktan vazgeçerler ve “seçkin”, “nitelikli” olanlara sırtlarını dönerler, işte o zaman o ülke düşüş içindedir. Bu tahlili İspanya için de yapan düşünür, daha da önemli bir tehlikeden sözeder; toplumun yokolması.

“Benim, radikal bir şekilde tarihin aristokratik açıdan yorumlanışını desteklediğim bilindiği bir ortamda, bu [kitlelerin tarih içindeki inanılmaz yükselişinin Ortega’yı horgören, aşağılayan kelimeler kullanmaya itmesi] aşırıya kaçır. Radikal olarak her zaman insan toplumu aristokratik olmalıdır. Ben her zaman artan bir inançla, insan topluluğunun daima –gelecekte olur ya da olmaz – her yönüyle aristokratik olduğuna, bir toplumun ne kadar aristokratik olduğuna bakarak incelenmesi gerektiğine ve ne zaman aristokrasiyi bırakırsa o zaman o toplumun biteceğine inandığımı söyledim.”⁸⁶

Görülebileceği üzere Ortega toplumu yönetecek nitelikli bir aristokrasinin reddedilmesi ve ortadan kaldırılması durumunda toplumun da yok olacağını ileri sürer. Bu İspanya için öngördüğü ve engellemeye çalıştığı tehlikedir. İspanyol toplumunun ve genel olarak Avrupa halklarının, kendilerini yöneten zümreyi reddedip, iktidarı ele almaları, o toplumların sonunu hazırlayacaktır. Kitlelere liderlerini takip etme görevi yükleyen düşünür, bu arada toplumu yönetecek seçkinlere de önemli sorumluluklar atfeder. Görevlerini boşlamaları veya yol gösterdikleri kitleleri yanlış yerlere sevketmeleri halinde hiç şüphesiz suçlu kendileri olacaktır. Bunu da bireye yüklediği misyon anlayışıyla karşılar düşünür. Bazı bireyler sahip oldukları özellikler sebebiyle yol gösterilmeye müsaittir, diğerleri ise – bu da her zaman nitelikli aristokrasidir – ayırıcı üstün niteliklere sahiptirler ve yol göstermeleri gerekir. Bunalım dönemindeki asli sorun budur, üstün niteliklere sahip olmayan – hatta en kötü özelliklere sahip – kitlelerin⁸⁷, çoğunlukların toplumun kontrolünü eline almış olmaları.

⁸⁶ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s. 17

⁸⁷ Kitlelerin bu özelliklerin neler olduğu ikinci bölümde, kitleler başlığı altında detaylıca anlatılacaktır.

Buraya kadar anlattıklarımızla, Ortega'nın toplumu yönetecek ve yönetilecek özelliklere sahip olanlar olarak ikiye ayırdığına dair şüphe götürmeyecek kanıtlar gösterdik. Peki, bu toplumu yönetmesi, çoğunluğa yol göstermesi beklenen seçkin azınlık kimdir? Kuşkusuz aristokrasidir. Ortega çalışmalarında - bizim burada alıntıladığımız pasajlarda da - sayısız kez aristokratik düşünceden yana olduğunu belirtir. Ona göre toplum zaten aristokratiktir. Bu, kabul edilse de edilmese de, değiştirilemez bir gerçektir. Bireye "yaşamsal akıl" kavramıyla önerdiği gerçeğe yüzleşme fikrini toplumu incelerken de uygular. Toplumun aristokratik olmadığını söylemek, "olanı", "gerçeği" gözardı ederek "olması gerekeni" veya "olması isteneni" dile getirmektir. Hâlbuki gerçek gözümüzün önündedir. Her toplum aristokratiktir ve bu tarih boyunca da böyle olmuştur. Filozof, tarih içinde aristokrasinin gücünü yitirdiği ve toplumun düşüşe geçtiği dönemleri, her zaman aristokrasinin ve dolayısıyla toplumun tamamının güçlendiği dönemlerin izlediğini ileri sürer.⁸⁸ Kelimelerden anlamları çıkarma, etimolojik kökene inme konusunda gerçek bir deha olan Ortega, düşüncesini sağlamlaştırmak için de toplum kelimesinin kökenine iner. İngilizce'de "society", Fransızca'da "société" olarak kullanılan kelimenin Latince kökü "seq" yani takip etmekten gelmektedir. İddiasını daha da güçlendirmek için de Hindu tarihindeki "Kitra" ve "Kali" dönemlerini örnek gösterir. Ortega, bir diğer çarpıcı örnek olarak Hıristiyanlığın doğuşunu gösterir. Kilise, temel olarak İsa ve onun takipçileri olarak organize olmuştur.⁸⁹

Bu noktada, çalışmamızın birçok noktasında olduğu gibi burada da "aristokrasi" kavramını Ortega'nın nasıl doldurduğu üzerinde durmak gerekir. Altını çizerek belirtmek gerekir ki, Ortega kalıtım yoluyla geçen bir aristokrasiden bahsetmemektedir. O bazı bireylerin misyon olarak diğerlerine liderlik etmekle ve bunu destekleyecek vasıflarla kuşatıldığını kabul eder.⁹⁰ Onlara bu misyonu yükleyen niteliklerin değerleri de kendilerinden kaynaklanmamaktadır. Bu nitelikler kitleler onlara bu

⁸⁸ MALDANADO-DENIS, s.679

⁸⁹ ARMSTRONG, s.125

⁹⁰ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.17-18

değerleri atfettikleri için seçkinlere liderlik vasfı sağlarlar.⁹¹ Bir diğer deyişle, seçkinleri lider yapan değerler kitlelerin o değerleri kabul etmesi ile oluşur. Burada yine mutlak bir değerler dizgesinden bahsedilmediği anlaşılır. Her ne kadar bunalım kaynağı bu değerlerin artık kitleler tarafından anlaşılmaması olsa da, kitle insanının yapması gereken hangi değerlerin üstün olduğu anlamak değildir. O, kendi misyonu çerçevesinde, takip etmelidir.

Aristokrasi kalıtımsal özelliklere dayanmadığı gibi sınıf farkı da gözetmez. Liderlik yapacaklar sosyal durumlarına veya mesleklerine göre belli olmaz. Nitekim "İhtisaslaşmanın Barbarlığı"nda Gasset, bilimadalarının, akademisyenlerin de kitle adamı olarak değerlendirilebileceğini, asli olanın sahip olunan nitelikler olduğunu ileri sürer.⁹² Hatta Newton'ı bile, kitle adamı olarak nitelense de, eleştirmekten çekinmez.⁹³ Ortega'ya göre bu doğal bir durumdur, aynen bir konuşmada olduğu gibi, hayatın içinde de birileri daha fazla anlatmalı, diğerleri dinlemelidir. Aksi takdirde herkesin konuşmaya çalıştığı bir konuşma ortamı düşünülemez. Bu insan doğasının bir parçasıdır. Birey, kendisinden daha iyi, daha yetkin birini gördüğünde onun gibi olmak isteyecek, onun yaptıklarını yapmaya çalışacaktır. Bu benzemeye çalışma hali, ister istemez Bagehot'un "taklit" kavramını bize hatırlatır.⁹⁴ Bagehot'a göre bu taklit hali, çoğu zamanda bilinçsizdir, insanın davranışları haline gelir ve bugün nesilden nesile aktarılan alışkanlıklar ve davranışlar olur. Ortega, insanın bu davranışının bir taklit olmadığını ileri sürer, bu kendinden iyiye benzemeyi, onun gibi olmayı gerçekten isteme halidir. Bazı bireyler sahip oldukları nitelikler itibarıyla diğerleri üzerinde fiziki ve manevi bir çekicilik kazanırlar. Bu aslında Weber'in bahsettiği "karizma" kavramına fazlasıyla benzerlik gösterir.⁹⁵ Anlatılan seçkinciliğin temeli ve son noktası da aslında budur.

⁹¹ MALDONADO-DENIS, s. 678

⁹² Ortega y GASSET, İhtisaslaşmanın Barbarlığı, s.46

⁹³ Ibid, s.48

⁹⁴ BAGEHOT, Walter, Physics and Politics, New York, Cosimo, 2007, s.27-28

⁹⁵ Aynı zamanda bu çekimin, karizmanın manevi kaynaklı bir tasavvuru da islam tasavvuf felsefesinde de bulunabilir. Ortega'nın doğu felsefesine olan yakınlığı eserlerinde de göze

Kendinden iyiye gerçekten ve özden benzeme isteği. Bu toplumları ikiye ayıran sebeptir. Seçkin azınlıklar sahip oldukları nitelikler sayesinde diğerlerine yol gösterecekler, diğerleri ise azınlığa benzemeye çalışıp, onları, onların davranışlarını ve kararlarını takip edecekler. Bu kadar basit.

Ortega'nın seçkinciliği hakkında söylenebilecek son söz, onun "demokrasi" kavramı hakkındadır. Demokrasi onun için bir yanılsamadan başka birşey değildir. Hayat, hiyerarşi ve farklılık üzerine kurulmuştur. Bütün insanları aynı düzlemde eşitleyen demokratik kuramlar yanıltıcıdır. Bir imkânsızlık olan demokrasi, kitlelerin kendi kendilerini yönetebileceği duygusunu yaratır, aristokrasiyi ortadan kaldırır ve toplumu kaçınılamaz sona doğru sürükler.

Ortega'nın seçkincilik anlayışı, bugün sahip olduğumuz eşitlikçi düzen içinde kabul edilemez niteliktedir. Toplumun her nasıl olursa olsun yöneten ve yönetilenler olarak ayrılması, yönetilen kesime ise kendileri hakkında karar verenleri hiçbir şekilde kontrol etme hakkı tanınmaması şüphesiz düşünülemez. Her toplumun ve her bireyin kendi geleceğini belirleme, kendi kaderini tayin etme hakkı vardır. Bu hak, bugün insanla bütünleşmiş ve insanın vazgeçilemez niteliklerinden biri haline gelmiştir. Demokratik sistemle anlatılmak istenen, farklılıkların olmaması ve her bireyin aynı olması değil, aksine her bireye farklılıklarına rağmen aynı fırsatların sunulmasıdır. Bu noktada belki, yine bireyler arasındaki farklılıklardan ve biriciklikten yola çıkan filozof Spinoza'nın "multitudo" kavramından çok kısa da olsa bahsetmek gerekir.⁹⁶ Multitudo, biricik bireylerin farklılıklarını ve bu farklılıkların toplum içinde korunmasının gerekmesidir. Hiçbir birey bir diğerine benzemeyecektir ve önemli olan da budur. Özgürlükçü anlamıyla liberalizm de budur. Bireylerin sahip oldukları

çarpar. İslam tasavvufundaki bu manevi kaynaklı çekicilik üzerine metinler için bkz. IBN ARABI, Marifet ve Hikmet, çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İz Yayıncılık, s.173. Ayrıca bkz. AFIFI, Ebu'l Alal, Muhyiddin İbnü'l-Arabi'de Tasavvuf Felsefesi, çev. Prof. Dr. Mehmet Dağ, İstanbul, Kırkambar Yayınları, 1999, s.27; KAYA, Mahmut, İslam Filozoflarında Felsefe Metinleri, İstanbul, Klasik Yayınları, 2003

⁹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. SPINOZA, Baruch, Tractatus Politicus, çev. Murat Erşen, Ankara, Dost Yayınları, 2007

farklılıkları aynı pota içinde eritip “birlik” oluşturmasının aksine, bu farklılıklara sahip çıkıp “çokluk” içinde varolmaları. Bu anlamda farklılıklardan yola çıkan iki düşünürün vardıkları nokta itibarıyla birbirlerinden ne kadar farklılıştıkları da ilgi çekicidir.

Ortega y Gasset’i de burada haksızca eleştirmemek gerekir, Spinoza’nın “multitudo”su onun için bir “olması gereken”dir. Fakat Ortega “olan”la ilgilenir. “Olan” da toplumun içinde bulunduğu gerçekliktir. Gerçeklik ise birilerinin diğerlerine tarih boyunca yol göstermiş olduğu, bu dizge yıkılmaya çalışıldığında ise toplumun topyekûn düşüşe geçtiğidir. Ortega, aynı zamanda totaliter veya faşist bir rejimden de söz etmemektedir. Nitekim onun kurduğu sistemde, kimse zor kullanılarak diğerlerini izlemeye mecbur edilmez, bu insanın doğal yapısıdır. İnsan kendinden iyi olanı takip etmeye, ona benzemeye içten gelen, samimi bir istek duyacaktır. Bu da ister istemez toplumdaki farklılaşmayı yaratır. Kaldı ki, bazı düşünürler Ortega’yı gerçeklik anlamında haklı bulmakta ve bugün sahip olduğumuz anayasal demokratik düzenin de aslında düşünürün anlatmaya çalıştığı liderler ve takipçileri dizgesinden farklı olmadığını ileri sürmektedirler.⁹⁷ Buna göre, güncel politik düzen, en iyi tanımıyla, seçkin bir azınlığın toplumun nasıl hareket etmesi hakkındaki fikirlerini geniş kalabalıklara kabul ettirme çabasından başka bir şey değildir.⁹⁸

Tezimizin bu ilk bölümünde ikinci bölümde anlatmaya çalışacağımız, “Kitlelerin Ayaklanması” isimli eserin daha rahat anlaşılması için Jose Ortega y Gasset felsefesinin temel kavramlarını anlatmaya çabaladık. Bu aslında elzem bir çabaydı, nitekim Ortega felsefesi yalnızca “Kitlelerin Ayaklanması” üzerinden anlatılamaz. Kendi bütünlükçü felsefesi etrafında, İspanyol düşünür, bahsi geçen kitabı yazmıştır. Eser, sadece kitle adamına ve onun ayaklanışına yönelmiş olsa da yukarda anlatılan kavramlar anlaşılmadan, ne düşünürün kendisini ne de eseri hakkıyla anlamak mümkün değildir. Aslen

⁹⁷ HOOVER, s.238

⁹⁸ Bu yöndeki bir diğer görüş için bkz. DAHL, Robert; LINDBLOM, Charles, Politics, Economics and Democracy, New York, Harper and Row, 1953, B. 10, 11

bu ilk bölümde anlatılanlar da “Kitlelerin Ayaklanması”nda satır aralarında bulunmaktadır fakat bu bunların anlaşılması düşünürün diğer eserleriyle beraber bir değerlendirme yapılması ile gerçekleşebilir.

Çalışmanın ikinci bölümde, şimdiye kadar anlatılanlar ışığında “Kitlelerin Ayaklanması”nda belirtilen düşünceleri anlatmaya çalışacağız.

II. İKİNCİ BÖLÜM: KİTLELERİN AYAKLANIŞI

A) Eser Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmamızın bu bölümünde, tezimizin başlığında da yer aldığı gibi, Jose Ortega y Gasset'in "Kitlelerin Ayaklanması" isimli eserinde yer alan düşüncelerini açıklamaya çalışacağız. Düşünür XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında yayımlanan ve çok ses getiren bu kitabında Avrupa'nın içine düştüğü bunalımlı dönemin sebeplerini anlatıp, bir kurtuluş reçetesi öneriyor. Eserde ileri sürülen düşünceler, Ortega'nın diğer çalışmaları dikkate alınmadan incelendiğinde anlaşılması zor bir özelliğe bürünüyor. Bu aslında düşünürün bütün çalışmaları için geçerli. "Liberalizm", "seçkincilik" ve yaşama dair fikirleri diğer çalışmalarından çıkarılmadan, "Kitlelerin Ayaklanması"nı okumak, bizi ister istemez biraz da olsa boşlukta bırakıyor. Özellikle Ortega'nın genel olarak kitlelere ve bireye ait fikirleri ilk bakışta insanı hayrete düşürebilecek kadar keskin. Yer yer, toplumu oluşturan ortalama insanı böceklerle dahi kıyaslıyor.⁹⁹ Fakat bir bütün olarak anlaşıldığında, Ortega felsefesi, kendi kıstaslarına göre de olsa, daha az keskin ve biraz daha makul bir nitelik kazanıyor. İşte bu sebeple, biz de "Kitlelerin Ayaklanması"nı anlatmaya öncelikle ispanyol düşünürün felsefesinin genel hatlarını anlatarak başladık. Dolayısıyla bu bölümde de "yaşamsal akıl", "tarihsel akıl" ve "circumstancia" gibi yazarın kendi yarattığı kavramların dışında, genel kabülden farklı anlamlar yüklediği liberalizm ve seçkincilik gibi kavramlar da çalışmamızın içinde yer alacak.

⁹⁹ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.64

İspanya'nın ve eski kıtanın içinden geçtiği dönemde, Ortega öncelikle yanlış gidenleri saptamaya çalışıyor. Bunu yaparken, yine "yaşamsal akıl" merkezli gerçeklik kuramından vazgeçmiyor. Her kitabında, her makalesinde olduğu gibi yine karmaşık felsefi sebepler yerine gözümüzün önünde duran olguyu dile getiriyor; insanlar, onların gafletleri, hataları ve eksikleri. Öncelikle kitleyi ve onun niteliklerini tanımlıyor düşünür, özellikle de kitlelerin sahip olduğu menfi özellikleri. XX. yüzyılın başından itibaren, sıradan bireylerden kurulu kitlelerin nasıl kontrolü ele geçirdiğini ve seçkin azınlıkları nasıl önce dışlayıp, sonra da kendi gibi sıradanlaştırdığına dikkat çekiyor. Toplumu yönetme nitelikleri olmayan bireyi "kitle adamı" olarak tanımlayan düşünür için bireyden önce kitleyi tanımlamak bir zorunluluk olarak gözüküyor. O da bunu yapıyor.

Kitlelerden sonra, bireylerin, daha doğru bir ifade ile sıradan bireylerin özelliklerini tek tek sıralıyor. Sıradan adam konusunda lafını hiç esirgemiyor ve toplumu yönetmeye hazır olmadıklarını elinden geldiğince, belki de biraz aşırıya kaçarak göstermeye çalışıyor. Kitlelerden, bireye geçildiğinde Ortega'nın dilinin de biraz ağırlaştığı dikkat çekiyor. Kitleler için daha çok sosyal izlenimlere yer vermesine rağmen, onu oluşturan bireyleri tembel, şımarık, ahmak veya bayağı olarak nitelemekten çekinmiyor. Bahsedilen bireyin de yalnızca ispanyollar olmadığı, hem birey hem de kitle olarak bütün Avrupa halklarından bahsedildiğini de belirtmek gerekir. Aslında Ortega, en yalın haliyle, toplumun oy vererek yöneten bireyin, bu görev için ne kadar da uygunsuz olduğunu anlatmaya çalışıyor. Bunu yaparken de sözünü esirgemiyor.

Kitabın son bölümde "devlet" tanımlanıyor. Bu bölüm yapısı itibarıyla diğerleri kadar hakaretamiz olmasa da yine Ortega düşüncelerini en basit haliyle anlatıyor. Alışık olduğumuz devlet kuramları metinlerinde olduğu gibi sayfalar boyu kuramsal olarak devletin ne olduğunu ve ne aşamalardan geçtiğiyle ilgilenmiyor. Devlet olarak, gerçekte neyi görüyorsa onu yalınkat, hatta sadece birkaç tanımlamayla belirtiyor ve daha iyi bir sistem için ne yapılması gerektiğinden bahsediyor.

Unutmamak gerekir ki, Ortega aydınının misyonu olarak düşüncelerini halka anlatmayı ve onları eğitmeyi seçmiş bir düşünür. O felsefe olarak, belirlediği sorunlardan toplumu kurtarmayı hedefliyor. Onun için kitle adamının anlamayacağı uzun felsefi kuramların pek de bir değeri yok, çünkü o, bir daha yineleyerek ve altını çizerek, “olması gereken”le ilgilenmiyor. Olanı anlatıp, kitle adamının yüzüne “sen busun, bunu kabul et” diye bağırıyor.

Biz tezimizin bu bölümünde, Ortega'nın izlediği kitle - birey - devlet sistematüğini değiştirip, önce “devlet” kavramından başlayacağız. Devleti düşünürün nasıl tanımladığını anlatıp, arkasından onun önerdiği çözümü ve bu çözüm hakkındaki fikirlerimizi belirtme çabası içinde olacağız. Devletle ilgili bölümden sonra, kitleyi anlatacak en son da düşünürün kitleyi oluşturan bireyle ilgili fikirlerine yer vereceğiz. Bu sistematüğün hem kendi tezimizin hem de Ortega düşüncesinin daha kolay anlaşılır olması için yararlı olacağı fikrindeyiz.

B) Devlet

Kavramlar ve karşıladıkları gerçekler arasındaki ilişki çoğu zaman karmaşık bir şekilde karşımıza çıkar. Karmaşıklık veya sorun bazen farklı düşünürlerin aynı kavramı farklı gerçekliği anlatmak için kullanmaları sonucu ortaya çıkarken, bazen de kullanılan kavramın gerçekliği karşılayıp karşılamadığı tartışılır. Bu her ne kadar çoğunlukla düşünceyle uğraşan insanların bir sorunu olarak kabul edilse de aslen günlük hayatımızda da kullandığımız kavramların karşılaştığımız gerçekliği anlatmakta yetersiz kalması farkında olmasak da davranış ve tutumlarımızda önemli bir etkendir.

Devlet de bu karmaşanın içinde farklı anlamlar yüklenen kavramlardan biri olarak dikkat çeker. Devletin içinin nasıl doldurulduğu hem onun üzerine yürüteceğimiz düşünsel çabanın gidişatını hem de günlük hayatımızda içinde bulunduğumuz politik sisteme karşı olan tavrımızı belirler. Kavramların ve dolayısıyla devletin de içeriği, farklı zaman

dilimlerinde ve farklı mekanlarda değişken bir süreç izlemiştir. Örneğin devleti karşıladığı varsayılan “respublica” kavramı tarih içinde beş ayrı olguyu anlatmakta kullanılmıştır. Cemal Bali Akal’ın “İktidarın Üç Yüzü”¹⁰⁰ ve “Varolma Direnci ve Özerklik”¹⁰¹ isimli eserlerinde “respublica”nın tarih içindeki beş ayrı anlamı açıkça anlatılır;

“...Site sınırları içinde düşünülmesi gereken bir yönetim biçimiyle (1), İmparatorluk sınırları içinde düşünülmesi gereken bir yönetim biçimini (2), bunlarla Orta Çağ’ın parçalanmış siyasi bütünlerini dini bir şemsiye altında toplamaya çalışan bir zihniyetin yönetim anlayışını (3) ve hepsiyle önce modern iradeciliğin mutlakiyetçi devlet yönetimini (4), sonra da liberal devlet yönetimini (5)...”¹⁰²

Farkedilebileceği üzere, bu tanımlardan “respublica”nın devletin eşanlamlısı olarak kullanılmıyacağı, aksine devletten önce varolan diğer siyasi yapılanmaları da içine alan bir kavram olduğu söylenmektedir. Kavramlar bu örnekte de görülebileceği üzere tarih içinde bir yol izler ve farklı dönemlerde farklı anlayışları temsil edebilir. Kavramların bu devinimi Akal’ın da söylediği gibi araştırmacı için önemli bir sorun teşkil eder.¹⁰³

Ortega kavramların bu süreç içindeki devinimini “tarihsel akıl” anlayışı içinde savunmaktadır. O, sadece kavramların değil, yaşamın anlaşılabilmesi için de tarih içinde katettikleri yolun araştırılmasını salık verir. Fakat sürece, gerçeklikten daha fazla önem atfetmez. Onun için kavramlar değişik anlamlara gelebilirler fakat o gerçekliği tanımlayıp niteleyemezler. Gerçeklik “yaşamsal aklı”ımızla anlayabileceğimiz biçimde önümüzde kabul edilmeyi beklemektedir. Bu devlet için de geçerlidir. Devlet kavramı zaman içinde evrilmiş ve farklı siyasi biçimleri karşılamıştır. Fakat devlet farklı gerçeklikler olarak karşımıza çıkmamıştır. Genelgeçer olarak kabul edilebilecek bir olgu varsa o da sürecin kendisidir. Gerçek, sürecin, devinimin kendisidir. Nitekim önemli olan şu anda yüzleştığımız

¹⁰⁰ AKAL, Cemal Bali. İktidarın Üç Yüzü, Ankara, Dost Yayınları, 2005, s.316-323

¹⁰¹ AKAL, Cemal Bali. Varolma Direnci ve Özerklik, Ankara, Dost Yayınları, 2004 s.33-50

¹⁰² AKAL, Varolma Direnci ve Özerklik, s.46

¹⁰³ AKAL, İktidarın Üç Yüzü, s.315

gerçekliktir ve kavramın – devletin – devinimi bize aslen şu anda ve burada “olan”ı anlamamız için elzemdir.

Ortega, devletin bir devinim olduğunu söyler, hiçbirşey, yaşamın kendisi bile, bir devinim olarak kabul edilmedikçe insan için bir anlam ifade etmeyecektir.¹⁰⁴ Devlet de – düşünür modern anlamda devletin geçerli bir tanımının çalışmasını yaptığı dönem itibarıyla henüz yapılamadığını ileri sürer¹⁰⁵ - ancak bir devinim olarak tanımlandığında insan için anlamlı hale gelecektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, devletin farklı dönemlerde farklı siyasi örgütlenmeleri ifade etmesinin “devlet gerçeğini” değiştirmeyeceğidir. Devlet onun için birlik iradesi halindeki toplu harekettir. Bunu şöyle ifade eder:

“İşte size devlet. Bir “Şey” değil, bir “Hareket”. Zamanın herhangi bir noktasında gerçek bir devlet incelenirse, temeli belli davranış biçimlerine ya da kan bağı, dil bağı, doğal sınırlar gibi unsurlara dayandığı izlenimi veren ortak hayat bağları görülecekti..”¹⁰⁶

Bu pasaj aslında Ortega’nın devlet tanımını tam olarak anlatmaktadır; bir amaç uğrunda toplu hareket. Bu bölümde düşünürün anlatmaya çalıştığımız görüşü işte budur. Değişen devlet kavramı karşısına farklı tezahürleri olan fakat aynı gerçeklikten oluşan devlet kavramıdır onunki. Devletin farklı şekillerde örgütlendiğini söyler fakat her devirde temelinde birleşme amacı taşıyan bir devinim barındırmaktadır.

Ortega’nın devletinin sürecini incelemeden önce, filozofun devlet fikrine nasıl ulaştığını kısa olarak açıklamak yerinde olacaktır. Varoluş bireyin kendisiyle onun ortamının birleşimi sonucu oluşur. Ortam, bireyin bir parçası, dolayısıyla aynı zamanda kısıtlayıcıdır. Birey kendini gerçekleştirirken ortamıyla sınırlanacaktır. Bu “ortam” felsefesi ister istemez devleti de birey için son derece önemli bir rolle taçlandırır. Bireyi izole edip,

¹⁰⁴ Ortega y GASSET, “Kitlelerin Ayaklanması”, s.164

¹⁰⁵ Ibid

¹⁰⁶ Ibid, s.154

yalnızlaştıran felsefelerin aksine, Ortega felsefesi siyaseti ve devleti bireyin bir parçası haline getirir. Bireyin onunla varolduğu, onunla yaşaması gereken devlet, aynı zamanda katlanılması gereken bir olgudur. Politikayı bir anlamda kucaklayan bu anlayış, romantik felsefeler içinde ispanyol düşünürü siyaset bilimi açısından ayrıcalıklı bir noktaya taşır.¹⁰⁷ Bu aynı zamanda, düşüncesindeki özgürlük unsurunun da sonucudur. Ortam birey için kaçınılamaz ve yadsınamaz bir olgu ise de, değiştirilebilir. Bireyin seçeneklerini kısıtlar fakat seçim yapma hakkını elinden almaz. Ortega, eğitim misyonu taşıyan bir aydın olarak, bireye neyi seçmesi gerektiğini göstermeye çalışmaktadır. Birey, hangi zamanda yaşıyor olursa olsun, bir düzenin içine doğmuş olsa da, verdiği kararlarla devletin gerçek ve doğru yapısını yaratabilir.

Ortega, devleti de halkın bir fikri olarak tanımlar. Devletin nasıl olması gerektiğine halk karar vermektedir. Ortega, biraz ileride değineceğimiz, kitle adamı hakkındaki hakarete varan görüşlerine rağmen halka bu gücü ve kudreti bahşetmektedir. Felsefesindeki bu ikilik, belki de çelişki - belirtmek gerekir ki bu "ikilik"lerden eserlerinde bolca bulunabilir, fakat kendisi bunları gerçek diyalektik anlayış olarak tanımlamaktadır - düşünürün ilgi çekici bir yönüdür. Fakat bir kez daha içinde yaşadığı "ortam" düşünülürse, süregen bunalımın sebebi ve yaratıcısı olarak gördüğü kitle adamına, halka karşı olan tutumu en azından anlaşılır bir hale gelebilir.

Ortega öncelikle devlet öncesi örgütlenmeleri tanımlar. Bunlar, çeşitli küçük gruplardır. Bu gruplarda da mutlaka dini gücü simgeleyen bir lider bulunur. Cemal Bali Akal, devletin moderniteyle beraber, yasa koyma gücü ve bunu uygulama erkinin aynı elde toplanmasıyla ortaya çıktığını belirtip, devlet öncesi toplumları "öndersiz", "güçsüz önderli" ve "güçlü önderli" toplumlar olarak üçe ayırır.¹⁰⁸Yasa ve uygulama ilişkisi gözönüne alınarak yapılan bu ayırım Ortega'da yer almaz. O, devletin oluşumunu farklı bir dizgeye göre, ötekiyle birleşme isteğinin yarattığı harekete göre tanımlar.

¹⁰⁷ HOOVER, s.235.

¹⁰⁸ AKAL, İktidarın Üç Yüzü, s.358

Buna göre, devlet öncesi küçük grupların sosyal yapısı, içsel bir varoluşa hizmet eder. Bunlar, kendi başlarına ve kendileri için yaşarlar. Birbirlerine karşı sosyal bir soyutlama getiren gruplar, ekonomik anlamda ise mecburen dışsal müşterek bir dünya kurmuşlardır. Yani diğer topluluklarla, yaşadıkları şehrin etrafına kurdukları duvarlar sayesinde yabancılaşmalar fakat ekonomik olarak da birbirlerini beslerler.¹⁰⁹ Duvarların dışındakilerle kurulan bu ekonomik bağ, bireyin de artık sadece kendi topluluğundaki insanlarla yaşamasını engeller. Diğer toplulukların bireyleriyle de ilişki kurar ve “içsel varoluş” ile “dışsal varoluş” arasındaki denge kaybolmaya başlar. Dış ilişkiye maruz kalmadan önce küçük topluluğun yönetilmesi için konulmuş sosyal yasaklar, gelenekler, yasalar ve dini kurallar diğer toplulukların kurallarıyla karşılaştıkça giderek gücünü yitirmeye başlar. Birey artık maruz kaldığı kurallar dışında başka kurallar da olabileceğini düşünür.

Dengenin böylece “dışsal varoluş” lehine bozulmasıyla, devleti yaratacak istek, irade – her iki kavramı da Ortega kullanmaktadır – yavaş yavaş belirmeye başlar. Bunu Ortega şöyle aktarır;

“...Böyle bir durumda “Devlet ilkesi” içsel varoluşun sosyal formlarını ortadan kaldırıp yerlerine yeni hayat için yeterli ve daha kapsamlı yaşanan bir sosyal formu koyma eğiliminde olan harekettir.”¹¹⁰

Bu harekete yönelmiş irade Ortega’nın görüşünde devleti yaratan temel kavramdır. Ne yasa koyucu ve uygulayıcı gücün tek elde toplanması, ne de toplumu bir siyasi iktidar sahibi olması devletin doğumunda bir etki yaratmayacaktır. Önemli olan halkın artık “öteki” olarak gördüğü diğer toplumlarla yakınlaşıp, müşterek bir sosyal hayat kurma isteği ve bunun için yeni yasalar, sosyal normlar yaratmasıdır. Bu olmadıkça devletin oluşması da mümkün değildir.¹¹¹ Devlet bu sebeple bir kuram değil, gerçek bir oluşumdur. İnsan hayal edebildiği ölçüde devlet oluşturma yetisine sahiptir.

¹⁰⁹ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.146

¹¹⁰ Ibid, s.147

¹¹¹ Ibid, s.147

İşte bu yetinin ve isteğin sonucu ortaya çıkan hareket de devletin kendisidir. Devletin bu hareket doğrultusunda farklı organizasyonlarla ortaya çıkabileceğini savunan düşünür, bunu da insanın hayal gücüne zamanın ve mekânın getirdiği doğal sınırlarla açıklar. Yani ortam¹¹², hem bireyi hem de onun hayalgücüne getirdiği sınırlarla devleti kısıtlar.

Bu, oluşan devlet fikri, gerçeklikte şehrin duvarlarının, doğal veya sosyal sınırlara ulaşmasıdır. Böylece, şehir-devlet veya kendi deyimiyle parça-devlet şeklinde organize olan hareket bir sonraki aşamaya geçemez. Böyle durumlarda karşımıza yine toplumu yönetecek, onlara rağmen gelişimi ve evrimi destekleyecek bir büyük adam, lider çıkar. Roma İmparatorluğunda bu Ortega'nın hayranlıkla bahsettiği Sezar'dır. Onun için *"insanlığın geçirdiği en kaotik dönemlerden birinde, korkunç bir karmaşa döneminde gerçekliğin köklerine ulaşma kabiliyetini gösteren nadir insanlar örneklerinden biri"*¹¹³ olarak bahseder. O, aslında Ortega'nın tam da aradığı ve tanımladığı seçkin insanlardan biridir. Halka ve yönetime rağmen imparatorluğunu gitmesi gereken yönde, evrime uygun olarak yönlendirmeyi başarmış biridir. O aslında Avrupa'nın ve İspanya'nın XX. Yüzyılın başlarında ihtiyaç duyduğu, onları bunalımdan çıkaracak lider tipinin en uygun örneklerinden biridir.

Sezar dönemi Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkan sorun, Roma şehir-devletinin fazla genişlemiş ve büyümüş olmasıdır. Galya'nın fethiyle beraber, şehir artık bütün bu bölgeleri organize etmeye, onları düzenlemeye yetmez olmuştur. Bu bunalım içinde muhafazakârlar - Sezar karşıtlarını, yani respublica yanlılarını Ortega böyle tanımlamaktadır - iki aşamalı bir çözüm yolu önermektedirler; büyümenin durdurulup şehir sınırlarının muhafaza edilmesi ve bir "princeps" atanması. Bu devletin evrimine¹¹⁴,

¹¹² Görüldüğü üzere, ortam (circumstancia) burada yine karşımıza çıkmaktadır. Ortega y Gasset bütünlükçü felsefesi çerçevesinde düşüncesinin temel kavramlarını yaşamın bütün yönlerine uygular.

¹¹³ Ibid, s.147

¹¹⁴ Evrim kelimesi özellikle devleti tanımlarken Ortega tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Bu değerlendirilirken, düşünürün Darwin'in "Evrime Teorisi'nin en popüler olduğu

harekete aykırı bir tutumdur, Sezar da tam bunun karşısında yer alır. Sezar'ın "Respublica bir kelimedenden başka bir şey değildir" sözünü de aktaran düşünür, imparatorun bu görüşünü desteklemek için de Roma'daki seçim sisteminin anlamsızlığından dem vurur. Ona göre, hangi tipte ve ne şekilde olursa olsun demokrasilerin işlemesi "seçim prosedürü" adı verilen zavallı bir teknik detaya bağlıdır.¹¹⁵ Dolayısıyla her yanlış seçim sistemi anlamsızlıktan başka birşey değildir. Roma da, o dönemde halkın büyük bir kısmını içine almayan anlamsız bir seçim sistemini muhafaza etmektedir. Dolayısıyla, Sezar'ın despotik tutumları aslında toplumun yararındadır.

Muhafazakârların fikrinin tam karşısında yer alan Sezar, genişleme sorununun çözümü olarak, bu kaderin kabul edilmesi ve fetihlere devam edilmesini öngörür. İmparator, Ortega için biçilmiş kaftandır, düşünürün "gerçeklerle yüzleş" felsefesi yüzyıllar önce Sezar tarafından uygulanmıştır. Sezar doğru olanı yapmak için respublica yanlılarının gücünü ve yetkisini de gözardı etmiş, Galya'nın fethi için kendi düzenlediği bir isyan çıkarmış ve topluma bir lider - tabii ki Ortega'nın bakış açısından - olarak yol göstermiştir. O, tam da filozofun tanımladığı seçkin azınlık olarak davranmıştır.

Sezar bunları yaparken bir Dünya İmparatorluğu düşünmektedir. Bu tahayyül sadece genişlemiş topraklarla tamamlanamaz, aynı zamanda etrafındaki bölgelerden geçinen, şehir-devletin duvarlarının yıkılması, Roma'nın sadece şehirdekilerle değil, sahip olduğu bütün bölgelerle bütünleşmesidir. Ortega bu hayalin aynı zamanda şehir-devletin de sonunu işaret ettiğine ve modern devlete bir hamle olarak algılanması gerektiğine işaret eder.

"O'nun [Sezar'ın] istediği sadece Roma'dan değil aynı zamanda civar bölge ve yerleşimlerden geçinen bir Roma İmparatorluğu idi. Bunun anlamı şehir-devletin terk edilişi ve birbirinden farklı tüm insanların işbirliği yaptığı bir devletin

dönemlede yaşadığı da unutulmamalıdır. Darwin'in görüşleri için bkz. DARWIN, Charles, Türlerin Kökeni, İstanbul, Gün Yayıncılık, 2003

¹¹⁵ Ibid, s.150

oluşturulmasıdır. Bu devlette emreden bir merkez ve ona itaat eden bir merkez dışı kesimi olmayacak; tersine, içindeki her unsurun, devletin aynı anda hem aktif hem de pasif nesnesi olduğu büyük bir sosyal bütündür. Bu modern bir devlettir ve bu Sezar'ın geleceği görme dehasıdır.”¹¹⁶

İmparatorun onun söylediği gibi modern-devleti amaçlayıp amaçlamadığı tartışılabilir fakat bu tanımdan Ortega'nın bütünlükçü modern devlet tanımı rahatlıkla anlaşılmalıdır. Ortega, farklı insanların ve grupların kanbağı, dil birliği veya doğal sınırların ötesinde bir birleşme iradesiyle ortaya çıkan hareketine önem vermektedir. Bu anlamda hareket şehir-devletten sonra devam etmeli ve kendine yeni bir mecra bulmalıdır; ulus-devlet.

Ortega, Avrupa'da o zaman geçerli olan ulus-devlet fikrine de hararetle karşı çıkar. Ulusun¹¹⁷ devletin temel taşı olarak alınması devletin özüne aykırıdır. Bir ulusu bir araya getiren dil, coğrafi sınırlar ve kan bağı gibi unsurları tamamen reddeder. O ulusu bu özellikleriyle tanımlamaz, böyle tanımlanmasının da bir yanılgı olduğunu söyler. Ona göre bu toplumların aynı kökenden gelip gelmediği bile tartışmalıdır. İnsanların çok kolay köken değiştirdiğini ve bugün kabul ettiğimiz sınırların tarih içinde fazlasıyla değişiklik gösterdiğini savunur. Avrupa'yı son iki üç yüzyılda gösterdiği değişimle incelemek aptallıktır.¹¹⁸ Avrupa, iki bin yıldır önemli değişiklikler gösterniştir ve bu sebeple hiç bir ulus ortak bir kan bağı, toprak veya dil birliğiyle belirlenemez. Fransa veya İspanya gibi ulusların tarih boyunca sahip olduğu bir ortak ruh olamaz. İki bin yıllık süreç içinde, hiçbir İspanyol veya Fransız şu anda sahip olduğu birlik duygusuna sahip olmamıştır. Dolayısıyla bugün ulusu oluşturduğuna inandığımız bu değerler devletin sebebi değil, bu ülkelerin devlet olarak organize olmasının bir sonucudur. Ulus-devlet de şehir-devlet gibi geçilmesi gereken bir süreçtir.

¹¹⁶ Ibid, s.153

¹¹⁷ Kitlelerin Ayaklanması'nın Türkçe çevirisinde ısrarla “la nation” kavramının militle karşılandığını görüyoruz. Fakat hem kelimenin karşılığının “ulus” olması hem de bu kavramı ulusla farklı anlama gelen “millet” kelimesiyle karşılamamızın yanlış olduğu fikrindeyiz. Dolayısıyla çalışmamızda “ulus” kavramını kullanmayı tercih edeceğiz.

¹¹⁸ Ibid, s.156

Tarih içindeki insan hareketleri, kimin hangi ırktan ve kandan geldiğinin saptanmasını engeller. Avrupa'nın büyük ulusları ortak bir kanbağı taşımak bir yana, sahip olunabilecek en heterojen karışımına sahiptir. Neredeyse hiç bir birey, saf bir diğeriyle aynı kanı taşımamaktadır. Ortega'nın ulusu oluşturan kan bağı kavramına böylesine karşı çıkması aynı zamanda onu nazizme yakın bulan görüşler için de bir cevaptır. O, Hitler'in savunduğu¹¹⁹ ulusu oluşturan saf ırk kavramının tam karşısına, ortak geleceği yerleştirir. Kan bağıyla kurulan her ulus kuramına da şiddetle karşı çıkar.

Ulus oluşturan dil birliği de değildir. O, bugün ulusal devlet olarak kabul edilen İspanya'nın da bu özellikleri taşımadığını söyler. Her ispanyol ispanyolca biliyor olsa da¹²⁰ bu tarih boyunca böyle olmamıştır. Katalonca ve Aragonca tarihin belirli dönemlerinde İspanya üzerinde konuşulmuştur. Bugün ispanyolca konuşuluyor olması sadece o dillerin çöktüğü anlamına gelir;

*"Herhangi bir boyutta memlekete dâhil olan her dilbilimsel ünitenin önceki bazı politik birleşimin çöküntüsü olduğu neredeyse kesindir"*¹²¹

Buna göre aslında bugün Fransa'da Fransızca veya İspanya'da İspanyolca konuşuluyor olması, varolduğu varsayılan birlik ruhunun tam tersini ispat eder. Bu ruha sahip küçük bir topluluğun kendini onlara ait görmeyen bir diğer topluluğu etkisi altına aldığını ve dillerini yokettiği gösterir. Bu sebeple dil birliği de bir ulusu tanımlamak için yanlış bir kavramdır.

Dil birliği ve kan bağı gibi coğrafi sınırların, doğal hudutların bir ulusu oluşturan etken olduğunu söylemek de bir yanılgıdan öteye gitmez. Bunun sebebi hem toplumların sürekli hareket etmesi hem de tarih içinde bugün coğrafi sınır olarak adlandırdığımız kavramın içinin farklı şekilde

¹¹⁹ Bkz. HITLER, Adolf, Kavgam, çev. Refik Özdek, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1978

¹²⁰ Bunun da tartışmalı olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

¹²¹ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.158

doldurulmuş olmasıdır. Bugün İspanya'nın sınırları içinde tarih içinde birçok topluluk arasında doğal sınır olarak kabul edilmiş birçok bölge vardır. Fakat ekonomik ve savaş kaynaklarının gelişmesi bugün o bölgeleri bir doğal sınır olmaktan çıkarır. Dolayısıyla güncel olarak kabul edilen doğal sınırlar da sahip olunan teknolojik imkânlarla ilişkilidir. Fakat onlara kesin ve nihai bir değer atfedilmektedir. Bu da her diğer iki unsur gibi bir yanılığın başka birşey değildir.¹²²

Ulusun tanıma bu eleştirileri sadece Ortega getirmemiştir. Ondan sonra Hardt ve Negri, "İmparatorluk" isimli eserlerinde, daha kavramsal bir sistem takip ederek, benzer eleştiriler getirir; ulusun egemenliği meşrulaştıran bir araç olarak kullanılması için onu öncellediği ve her zaman "varolmuş" olarak kabul edilmiş olması. Bu aslında, Ortega'nın da savunduğu gibi, ulus fikrinin varolmayan ortak değerler üzerine kurulduğunu söylemektir.¹²³

Peki, bu kavramlara, ulusu oluşturmadığı ve hatta bugünkü tanımıyla ulusun tarih içinde birlik ruhuyla varolmadığını ispatlarken neden başvuruldu?

Bu bugün değişen gerçekliğin bir gerekliliğidir. Atina'da ve Roma'da devlet asla halkın tamamı olmadı. Aksine şehir içindeki bir kaç birey devleti temsil etmekteydi. Onlar emir verir, halk uygulardı. Bugüne gelindiğinde ise, bu durum değişmiştir. Her birey devletin bir parçası olarak kabul edilmekte ve aktif veya pasif devlet üzerinde bir etki mekanizması oluşturmaktadır. Bütün bu insanları biraraya getirmenin yolu da bu kavramları bir kenara bırakmaktır. Devlet ortak bir gelecek olarak tanımlanırsa, kan bağı, dil birliği, coğrafi sınırlar gibi kavramlar da ait olduğu yere, tarihin içine karışacaktır.

Bu kavramları statik, kadercı, katı, ağır bularak birer hapisaneyeye benzeten Ortega bu olumsuzlamalardan sonra ulus ve devlet kavramlarını

¹²² Ibid, s.159

¹²³ HARDT Michael, Negri Antonio, İmparatorluk, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 2001, s.121, 122.

tanımlar. Ulus, onun düşüncesinde topluluğun ortak bir gelecek için sahip olduğu istek, arzu ve hayaldir. Bir ulusun varolması için ortak bir geçmiş gerekmez, hatta bir geçmişten söz edebilmek için öncelikle o ulusun yaratılması gerekir. Bu da ancak ulusu oluşturacak topluluğun ortak isteğiyle mümkündür. Buna güzel bir örnek veriyor düşünür:

*“Orta ve Güney Amerika toplumlarıyla, İspanya ortak bir geçmişe sahiptir, ortak dil, ortak ırk ve yine de onlarla ortak bir ulus oluşturamıyor. Niye öyleyse? Hayati derecede eksik olan, bildiğimiz bir şey var: Ortak gelecek.”*¹²⁴

Bu ortak gelecek kavramı, ulusun varlığı açısından bir sorunu da beraberinde getirir. Ulusun ne zaman oluştuğu. Her zaman yüzü ileriye dönük olan ulus, bu sebeple her zaman ya kurulma aşamasındadır ya da kurulmama. Ulusun oluşmuş, kurulmuş olması ortak gelecek tahayyülünün ortadan kalkması anlamına gelir. Bu da artık ulusun olmamasıdır. Ulus bu sebeple sürekli olan bir devinimdir, gelecek için toplum hayal kurdukça ulus varolacak, sükût-u hayalde ise yokolacaktır.

Devlet bu istekle ortaya çıkar. Ulus gelecek için ortak bir istek içinde olduça bu devletle karşılaşılacaktır. Devlet de aynı ulus gibi sürekli bir devinim içindedir. Bu arzunun eylem halidir. Birlik ve beraberlik için istek duyan toplumun her bireyi devletin bir parçası, bu amaçla hayata geçen her eylem devletin kendisidir.

Ortega devlet ve ulusla ilgili fikirlerini anlattıktan sonra, Avrupa’yla ilgili tespitlerde bulunur. Avrupa devletlerinin ve uluslarının yapısını bütünlük fikri içinde değerlendiren ve Avrupa’nın aslında farklı uluslardan oluşmadığını savunan düşünür, ortak ve büyük, kıtasal bir Avrupa tasvir eder. Bu anlamda öncelikle Avrupa uluslarının oluşum aşamasına dikkat çeker. Avrupa ulusları doğu halklarına kıyasla farklı bir süreç izlemiştir. Persler, Makedonlar ve Romalılar çok geniş topraklar üzerinde egemenlik kurmuşlar, dev imparatorluklar inşa etmişlerdir. Fakat onları Avrupa uluslarından ayıran bu başarıya askeri ve yönetsel beceriyle ulaşım, halk için

¹²⁴ Ibid, s.166

uygun olanı umursamamış olmalarıdır. Oysa Avrupa'da hiçbir imparatorluk İskender, Augustus veya Persler kadar genişleyip büyüyememiş olsa da, uluslar her zaman belirli aşamaları takip etmişlerdir.¹²⁵ Öncelikle çeşitli halkların Batı'ya özgü bir içgüdü ile ahlaki ve politik açıdan kendine en yakın olanlara karşı bir birlik isteği duymasıyla başlar. Bu ulusun temeli değilse de, bir ulus yaratmak için başlangıç noktasıdır. Bunu yakınlık sonucu kurulan devletin dışında kalanların ötekileştirilmesi, yabancılaştırılması izler. Bu milliyetçilik duygusunun olduğu dönemdir. Avrupa Ortega'nın yaşadığı dönemde bu aşamayı yaşamaktadır. Uluslar diğer Avrupalı ulusları kendilerinden uzaklaştırmakta ve giderek millileşmektedirler. Bununla beraber devlet giderek içine kapanır ve diğerleri düşman olarak görülmeye başlar. Bu duygularla milliyetçilik savaşları meydana gelir. Bu her ne kadar olumsuz bir durum olarak algılansa da aslen geçilmesi gereken aşamalardan biri, gerçekliktir. Önemli olan ve karşı çıkılması gereken bu savaşların Avrupa'nın birleşmesi önünde bir engel olmadığını kavramaktır. Nitekim Ortega, bunu birleşmeye karşı çıkan muhafazakârları acımasızca eleştirerek dile getirir.¹²⁶ Bu savaşlar aynı zamanda aradaki teknolojik ve zihinsel farkların kapanmasına ve birbirini düşman gören Avrupalıların aslında aynı insan grubu olduklarını anlamalarını sağlar. Üçüncü ve son aşama ise devletin tam olarak bir birleşme ve bütünleşme sağlamasıdır. Böylece dün düşman olan halklar artık birleşirler. Ortega bu konudaki öngörüsü aradan yaklaşık 80 yıl geçtikten sonra, bugün değerlendirildiğinde dikkat çekicidir. Avrupa'nın iki büyük savaş atlatmış devletleri bugün, tam da düşünürün söylediği gibi, bir birlik - Avrupa Birliği - çatısı altında toplanmaktadır.¹²⁷

¹²⁵ Ibid, s.168

¹²⁶ SEBASTIAN, Elmer G., "Jose Ortega y Gasset: World Crisis and the Unification of Europe", Hispani C. 46, No. 3, s. 492

¹²⁷ Ortega'nın "tarihsel akıl"la yaptığı bu analizinde yanılmamış olması, Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan Türkiye açısından da değerlidir. Ortak bir kültürden gelen Avrupa ulusları tarihteki davranış modellerini takip ederken, bir doğulu olarak Türkiye de bu birliğin çatısı altında yer almaya çalışmaktadır. Bu ancak ortak bir gelecek için istek duyulup, hayal kuruluyorsa mümkündür. Bu hayalin de tek taraflı değil, karşılıklı olması gerekir. Avrupa hakkındaki öngörüsünde haklı çıkan Ortega felsefesi dikkate alındığında, en azından bugün için bunun pek de mümkün olmadığı rahatça söylenebilir.

Avrupa'nın içinde bulunduğu durumun politik sebebi ikinci aşamada olmasıdır. Bu üçüncü aşamaya geçmeden, dev bir kıtasal devlet kurmadan önce yaşanan dönemdir. Düşünürce göre Batı'nın kendini milli bir ideaya, kıtasal bir devlete dönüştüreceği zamanlar gelmektedir. Avrupa devletleri kendi aralarında tekrar bir birlik oluşturmak üzere savaşırlar, nitekim bütün uluslar aslında aynı insan grubuna aittir. Düşünürce göre, Fransa, İspanya, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin ve toplumların ruhu birbirinden farklı olabilir fakat hepsi derinde aynı psikolojik etkileri taşımakta ve giderek birbirlerine benzemektedirler.¹²⁸ Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan kurtuluşu da burada yatmaktadır: birleşme.

Dünya, kaynağını Avrupa'nın demoralizasyonundan alan bir bunalım geçirmekte ve kitleler giderek sırandalaşarak, bayağılaşarak ayaklanmaktadır. Bunun asli sebebi dünya üzerindeki Avrupa gücünün zayıflaması ve iktidarın giderek yer değiştirmesidir. Dünyayı o noktadan sonra kimin yöneteceği Ortega için bir muammadır. O, Avrupa'nın tekrar ayaklarının üstüne kalkıp, birleşip Dünya üzerindeki gücünü tekrar kazanacağını umar. Avrupalı'nın dev birleştirme girişimleri yapmadan yaşayamayacağını, ruhunun öleceğini ileri sürer¹²⁹, milliyetçiliğin kısa bir süre sonra yokolacağını ve bahsettiği birleşimin gerçekleşeceğini öngörür, ya da en azından umut eder.¹³⁰

Avrupa'nın milliyetçilik duygusuyla zayıflaması ve dünyanın kalanı üzerindeki gücünü kaybetmesi Ortega'nın görüşüne göre, dünya çapında bir bunalıma sebep olmuştur. Bu bunalım, kitlelerin ayaklanmasına ve sıradanlaşmasına yol açmıştır. Peki, kimdir bu kitleler? Ulusu isteğiyle, devleti eylemiyle oluşturan ama aynı zamanda bütün dünyayı bunalıma sokabilen, giderek sıradanlaşan ve bayağılaşan bu kitleler nasıl tanımlanabilir?

¹²⁸ Ortega y GASSET, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.170

¹²⁹ Burada da AB odağında Ortega'nın öngörüsü dikkat çekicidir.

¹³⁰ Ortega y GASSET, *La Revolte des Masses*, Paris, Gallimard, 1967, s.244-245

C) Kitleler

Ortega “Kitlelerin Ayaklanması”na başlarken kurduğu cümlelerle aslında nasıl bir düşünceyle karşı karşıya olduğumuzu açıkça ortaya koyar;

*“İyi veya kötü olarak anlandırsak da kitlelerin sosyal güce sahip olmaları güncel Avrupa’nın sosyal yaşamının en önemli gerçeklerinden biridir. Kitleler, toplumu yönetmek bir yana, tanım itibarıyla ne kendilerini yönetebilirler ne de yönetmelidirler. Bu, Avrupa’nın toplumların, ulusların ve kültürlerin karşılaşabileceği en ciddi sorunla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.”*¹³¹

Bu satırlarla başlayan kitap okuyucunun dikkatini çekmeyi haliyle başarıyor. Kitlelere yönelmiş bu tutum (aslında Ortega “iyi veya kötü olarak adlandırsak da” diyerek kendi düşüncesini yumuşatıyor, nitekim kitabın bu cümleyi takip eden bölümlerinde yazarın ne kitlelere ne de onların iktidarına dair neredeyse hiçbir olumlu fikrinin olmadığı görülüyor) Ortega’nın seçkin politik görüşünün bir yansıması olmasının yanında içinden geçilen bunalım yıllarının nasıl atlatılacağına dair getireceği çözüm önerisinin de temelini oluşturuyor. Yönetme kabiliyeti olmayan kitlelerin sosyal güce sahip olmasını krizin sebebi olarak tanımlayan düşünür, ilerleyen bölümlerde çözümü de güç dengesinin yer değiştirmesi olarak salık veriyor.

Kitlelerin toplumsal hayatta söz sahibi olmasını ve topluma yön vermesini bir toplumun karşılaşabileceği en önemli kriz olarak gören ispanyol filozof, Avrupa’nın da bu sorundan muzdarip olduğunu belirtiyor. Burada akla gelen ilk soru, ister istemez, bu kendini yönetmekten aciz kitlelerin nasıl tanımlandığı ve kim olduğudur. Ortega bu soruya yanıt vermeden önce Avrupa sosyal yaşamının görsel bir örneğini vererek kitleleri işaret ediyor.

XX. yüzyıl başlarında Avrupa’da dikkat çeken ana gerçek – düşünüre göre – insan yığınlarının şehirleri doldurarak bir “çokluk kümelenmesi”

¹³¹ Ibid, s.45

yaratmalarınıdır.¹³² Önceden yer bulmak bir sorun değilken, artık kafelerde, parklarda, tiyatrolarda ve hatta sahillerde yer bulmak bir sorun haline gelmiştir. Yer sorunu analiz edilemez ama açıkça görülebilen basit bir gerçektir. Bütün bu alanlarının aslında insanlar için yaratılmış olması, yine dolup taşmalarını şaşkınlıkla izlememize engel olmaz. Çünkü bu mekânların her zaman aynı niteliğe sahip olmalarına rağmen, insan yığınlarıyla dolmaları yeni bir olgudur. Bu yığılmaların ani bir şekilde Avrupa’da ortaya çıkmış olması da dikkat çekicidir. Kitlelerin Ayaklanması’nın basımından 15 sene önce de Avrupa’daki nüfus aşağı yukarı aynı seviyede olmasına rağmen, XX. yüzyılın ilk çeyreğinin hemen ardından yığılmaların yaşanmasını, düşünür, insan yığınlarının azınlığa ait nitelikli mekânları istilası olarak tanımlar. İnsan yığınları, azınlığın yarattığı ve kültürün saf olarak saklanabildiği yerlere hücum etmişler ve bu kümelenmeleri yaratmışlardır.

İnsan yığınlarının niceliğe dair ve görsel bir tanımlama olması sebebiyle, bunu karşılayan bilimsel, sosyolojik tanım olarak Ortega “toplumsal kitle” kavramını ileri sürer.¹³³ Toplum temel olarak iki ana unsurdan oluşan dinamik bir birlikteliktir: “azınlıklar” ve “kitleler”. Bu ayırımdan da anlaşılabilir gibi kitleler aslında, Ortega’nın kullanmayı çoklukla tercih ettiği olumsuzlama üzerinden tanımlarsak, azınlık olmayanlardır.

“Azınlık” kavramı da bu noktada ortaya çıkar. Azınlıklar, nitelikli bireylerin oluşturduğu gruplardır. Bu gruplarda bireylerin istekleri ve idealleri birbirleriyle uyum içinde fakat çoğunluktan farklıdır. Azınlığın varolabilmesi için öncelikle onu oluşturan bireylerin herbirinin kendini çoğunluktan farklı, kişisel ve özel hissetmesi gerekir. Bunu ikincil olarak azınlığı oluşturan diğer bireylerle uyum izler. Birey bunlardan sonra kendine has özellikleri diğerlerine kabul ettirmek için uğraşacak, son olarak ise ortaya çıkacak bu büyük uyumsuzluğun içindeki uyum ortaya çıkacaktır. Böylece

¹³² Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.8

¹³³ Ibid, s.10

bir birey olarak diğerklerinden ayrılanlar, azınlık olarak kitleye karşı bir uyum içinde olacaklardır. Bu çoğunluktan ayrılma amacıyla biraraya gelme ve uyumlu olma durumu azınlığın temel niteliğidir.¹³⁴

Kitleler ise bu niteliklerin hiçbirine sahip olmadıkları gibi aynı zamanda niteliksizdirler. Kitleler tam anlamıyla niteliksiz, sıradan bireylerin oluşturduğu insan topluluklarıdır. Bu topluluklar kendilerinin hiçbir ayırıcı özelliğe sahip olmadığını, belirli bir alanda hiçbir değer sahibi olmadığını bilir. Kitle içindeki her birey kendini diğerkleri gibi, herkes gibi hisseder ve bundan hiçbir endişe duymaz, hatta bu onu memnun eder. Böylece karşımıza nicel ve görsel olan “insan yığını” yerine nitel bir değerlendirmeye sahip “kitle” kavramı çıkar; bireylerin kendini türünün bir modeli olarak tekrar ettiği, sıradanlık ve farksızlık üzerine kurulu bir topluluk.

Şüphesiz bu ayrımı yaparak Ortega toplumu iki farklı sınıfa ayırmaktadır. Azınlıklar ve kitleler üzerinden yapılan bu ayrımın aslen bir sosyal sınıflandırma değil, insana dair bir sınıflandırma olduğunu belirtmek gerekir. Ortega, insanları sosyal bir sınıflandırmaya tabii tutmasa da, sahip oldukları niteliklere göre farklılaştırır. Buna göre, insanlar sosyal statülere göre üst ve alt olarak nitelenemezler. Çünkü önemli olan, insanların, birey olarak, bir farklılıkları bulunan “azınlık” içinde olup olmadıklarıdır. Bu da hangi sosyal statü içinde olursa olsun, insanların “kitle” veya “azınlık” olarak tanımlanabileceklerini gösterir. İnsan niteliğine ait bu değerlendirme hem üst sosyal sınıfların içinde hem de alt sınıfların içinde bulunur. Böylece asil olarak kabul edilen gruplarda bayağı ve sıradan kitleler bulunurken, Ortega’dan aktararak, “bizim kitle olarak tanımladığımız olgunun en güzel örneği olarak gösterilebilecek işçi kesiminde de asil, disiplinli beyinlere rastlamak nadir görülen bir şey değildir”¹³⁵

Ayrım niteliksel olarak yapıldığı için, bu ayrımla ortaya çıkan kavramlar da farklı anlamlar kazanır. Bunların en önemlisi de “aristokrasi”

¹³⁴ Ibid, s.11

¹³⁵ Ibid, s.12

kavramıdır. Aristokrasi, Ortega felsefesinin temel taşlarından biridir, fakat filozofun kullandığı tüm diğer kavramlar gibi, yine farklı bir çerçeve içinde ele alınmıştır. Aristokrasi, bu anlamıyla sosyal bir statüyü değil, azınlık olarak niteliksel bir ayrıcalığı belirtecektir. Hatta Ortega, “yüzünü buruşturan Versailles aristokrasi”¹³⁶ olarak nitelediği bu sosyal sınıfın kendi tanımladığı aristokrasiyi temsil etmediğini belirtir. Ona göre, bu küçük elit grup – Versailles aristokrasisi – kendi içinde bazı erdemlere ve misyonlara sahip olsa dahi, bunlar gerçek aristokrasinin herkülvari¹³⁷ amaçları karşısında son derece küçük ve önemsiz kalır. Ortega, kitlelerin sıradanlığı ve bayağılığını giderek kabul eden bu sosyal aristokrasiye de aynı şekilde karşı çıkar.

Gerçek aristokrasi, toplumun kendileri için özel hiçbirşey istemeyen, buldukları anı yaşayan, mükemmeliyet için hiçbir çaba sarfetmeyen ve hayatı akışına bırakan kitlelerinin aksine kendileri için büyük hedefleri olan, zorlukları aşip görevlerini yerine getiren “seçkin azınlıklar”dır.¹³⁸ Onlar kitleler gibi kendi sıradanlıklarını tekrar eden bireylerden oluşmazlar, aksine tamamen özel yetenekli bireylerden teşekkül olurlar. Kendi özelliklerinin farkında olup bunları kullanırlar ve bunlara göre şekillenen topluma yön verme, yol gösterme misyonlarını gerçekleştirmeye çalışırlar.

Bu anlamda, Ortega, tamamen aristokratik bir devlet anlayışından yanadır. Düşünür, bununla, aslında felsefesinin ana hattını ortaya koymaktadır. Seçkin azınlıklar toplumda söz sahibi olmalı ve kitleler adına karar vermelidirler. Bu onların misyonu olduğu gibi aynı zamanda toplum yönetimi açısından da en etkin ve en doğru yöntemdir. Ortega, XX. yüzyılın başında Avrupa’nın yaşadığı sorunların en önemli sebebi olarak da bunu işaret eder. Kitlelerin seçkin azınlığa, aristokrasiye ait fonksiyonları sosyal hayatta yerine getirmeye kalkışması; bir diğer deyişle “kitlelerin ayaklanması”.

¹³⁶ Ibid, s.17

¹³⁷ Ibid, s.18

¹³⁸ Ibid, s.11. Burada bir kez daha Ortega’nın niteleme olarak olumsuzlamalara başvurduğu dikkat çekiyor. Olumsuzlama Ortega tarafından en sık başvurulan tanımlama yöntemidir.

İnsan topluluklarının neden sosyal hayatın gereklilikleri olarak kabul ettiğimiz kuralları takip ettiği, neden siyasal rejimlere boyun eğdikleri veya neden “ayaklandıkları” sosyal bilimlerin ilgilendiği en temel “Hobbesvari” soru olarak önümüze çıkar. Bu konuya eğilen düşünürler tarafından farklı cevaplar verilmiş olsa da, Ortega ayaklanması kitlelerin yapısının değişmesi ve bu değişimin hareketlerine yansımaları temelinde açıklar.¹³⁹

Kitleler daha önce seçkin gruplar tarafından icat edilen ve kullanılan aletleri kullanmaya başlamışlardır. Bu kendini sosyal zevkler ve beğeniler alanında olduğu kadar toplumun yönetimi alanında da gösterir. Sanat alanında, özel niteliklere hitap eden eserler seçkin azınlıklara sunulmaktayken, kitleler artık hiçbir özel nitelikleri olmadığı halde bu eserlere ulaşmaya başlamışlar, tiyatro ve opera sahnelerini doldurmaya başlamışlardır. Bu eserler ve onlardan alınan zevk en azından bazı niteliklere ihtiyaç duyarken, artık bunlar için hiçbir özel nitelik aranmamaktadır. Kitleler bu anlamda gereken niteliklere sahip olmaya çalışmadan azınlık tarafından yaratılmış zevklere ulaşmaktadırlar.

Bu durum kendini zarif ve sanatsal aktivelere olduğu kadar, yönetim konusunda da gösterir. Kitleler, seçkin azınlıklara ait yönetim araçlarıyla kendilerini yönetmeye çalışmaktadırlar. Bu aslında kitlelerin yöneten azınlığa karşı bir başkaldırısı, isyanıdır. Kitleler yönetilmek ve takip etmek olan misyonlarını redderek, buna başkaldırmaktadırlar. Sosyal hareketin en yüksek seviyesine çıkmaya karar vermişlerdir. Sanat konusunda olduğu gibi, azınlığa ait yerleri işgal etmeye başlamışlar, aletlerini ele geçirmişler fakat bunların gerektirdiği niteliklere sahip olmak için hiçbir şey yapmamaktadırlar. Kitleler, kitle olmaktan vazgeçmeden, aristokrasinin yerini almaya çalışmaktadırlar.¹⁴⁰ Asli sorun da budur, kitlelerin yönetime, gereken niteliklere sahip olmadan, kitle olarak sahip olması.

¹³⁹ RULE, James B., “Rationality and Non-Rationality in Militant Collective Action”, *Sociological Theory*, C. 7, No. 2, s. 147

¹⁴⁰ Ortega y GASSET, *Kitlelerin Ayaklanması*, s.13

Bu toplumdaki liderlerin yerini çöksesliliğin alması demektir. Her ne kadar çökseslilik demokratik açıdan arzulanan bir olgu olsa da, demokrasiyi bir fantezi olarak tanımlayan Ortega bu kavramı negatif bir anlam yükleyerek kullanır. Çökseslilik, toplumun gitmesi gereken yoldan sapması, bu anlamda yönünü kaybetmesi demektir. Kitleler yeni haklara sahip olmuşlar, ayaklanarak kendilerini yöneten liderlere karşı çıkmışlar ve azınlıkları yoketmeye karar vermişlerdir. Bu duruma, düşünür, “aşırı demokrasi” adını verir.¹⁴¹

Kitlenin nicel olarak azınlıklardan üstün olması fakat azınlıkların buna rağmen varlıklarını sürdürebilmesi, yasaların belirlediği güncel hayatla mümkündür. Fakat kitlelerin ayaklanması, hukuk dışındaki direkt eylemlerle, azınlıkların materyalist baskı araçlarının etkisiyle felç edilmesi sonucunu doğurmuş ve “aşırı demokrasi” olarak tanımlanan rejim ortaya çıkmıştır. Demokrasi, kitlelerin kendi işlerini ve misyonlarını gerçekleştirirken, toplum yönetimini bu konuya vakıf uzmanlara bırakmasıdır. Bahsedilen rejimse, kitlelerin doğrudan yönetime gelmesi anlamını taşır.

Ortega, insan hakları açısından, modern kuramı reddeder¹⁴². Ona göre, azınlıkların ve kitlelerin hakları sahip oldukları niteliklere göre belirlenmelidir. Oysa XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yeni kuram, her bireyin sadece doğmuş olması sebebiyle bazı politik haklara sahip olduğunu ileri sürer. Bu insanları eşitleyen ve herkesin hiç bir ayırım yapılmadan aynı haklara sahip olduğunu savunan görüş, düşünüre göre bugün kitlelerin ayaklanmasının sebeplerinden en önemlisidir. Birbirleriyle ve seçkin azınlıklarla aralarında hiç bir fark olmadığını düşünen kitleler, toplumu yönetebileceklerine inanmışlar, kendilerini yöneten liderlere karşı

¹⁴¹ Ibid, s.13

¹⁴² Modern insan haklarını kuramına ilişkin yönelebilecek tek eleştiri, Ortega'nın bakış açısından yapılan değildir. Bugün sahip olunan değerlere ve hak sistemine karşı öne sürülebilecek bir diğer eleştiri bu eşitlikçi düşünceyi ne kadar evrenselleştirebildiğiyle ilgilidir. Nitekim 1987 Alternatif Nobel Barış Ödülü sahibi norveçli araştırmacı Johan Galtung sahip olunan kuramın, batı merkezli olduğunu savunarak, evrensellikten uzak olduğunu söyler. Bkz. GALTUNG, Johan, Bir Başka Açıdan İnsan Hakları, İstanbul, Metis, 1999.

ayaklanmışlar ve doğrudan idareyi ellerine almışlardır. Bu o toplumun bir düşüş sürecinde olduğunun da göstergesidir. Bir toplum, kitleler seçkin azınlığın liderliğine karşı gelip ayaklandığında düşüşe geçer. Nitekim bu ayaklanmayı yönetimin kitlelere geçisi, seçkin azınlıkların yokoluşu ve son olarak da toplumun kitlelerin “sıradan” ve “ortalama” seviyesine inişi izler. Yükselişte olan toplumlarsa, bir öncekinin tam aksine, kendilerine sembol olarak kabul edecekleri sıradışı liderler bulmuş olanlardır. Böylece o toplumların genel seviyesi de kendilerine seçtikleri liderlerin değerleri oranında gelişecektir.¹⁴³

Kitlelerin bu ayaklanması, Avrupa'nın yaşadığı bunalımın en önemli sebebi, hatta bizzat kendisidir. Kitleler yönetimi ele almış ve toplumu kendi sıradan düzeylerine çekmişlerdir. İnsanları farklılaştırıp ikili bir ayrıma tabii tutmakta bir sakınca görmeyen Ortega, “zaman dönemleri” için de aynı tutumu sergiler. Zamanı aslen bir bütünlük olarak kabul etmek yerine, dönemleri birbiriyle kıyaslar. Tabii bunun için öncelikle farklı zaman dönemleri olduğunu kabul etmek gerekir;

“...bize hayatın farklı dönemleri olduğu gerçeğini ve insanların anlamsızca tekrar ettikleri sözlerin aslında derin bir anlamı olduğunu iyice anlamamızı sağlar.”¹⁴⁴

Buna göre, insanlar tarih dönemlerini nitelemişler ve farklı dönemlerin olduğuna işaret etmişlerdir. Ortega'nın yaşadığı XX. yüzyılın ilk dönemi, kendinden önce gelen XIX. yüzyılı ve diğerlerini karanlık dönemler olarak görmektedir. Bu dönemim en şaşırtıcı yönü de budur. Bundan önceki dönemler, özellikle kendini “modern” olarak nitelendiren XIX. yüzyıl, kendilerini geçmişin bir devamı olarak görmüşler ve eski şatafatlı ve görkemli günlere geri dönme isteği içinde olmuşlardır. O dönemlerde herhangi birine “hangi dönemde yaşamak isterdin” diye sorulsa alınacak

¹⁴³ Ortega'nın eserinin etkileri bağlamında da olsa Rousseau'nun “Toplum Sözleşmesi”yle kıyaslanıyor olmasına rağmen, onun savunduğu eşitliği toplumsal yönetim fikrine bu denli karşı olması da dikkat çekicidir. Bkz. ROUSSEAU, Jean Jacques, çev. Vedat Günyol, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992

¹⁴⁴ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.25

cevap geçmişin bir dönemi olacaktır. Bu dönemde ise, insanlar yaşadıkları şartlardan son derece memnun bir şekilde, geçmişi “karanlık” olarak niteleyecekler ve ona dönmek istemeyeceklerdir.¹⁴⁵

Yaşanılan, öncekilere göre çok daha hızlı bir büyümenin yaşandığı, Dünya'nın içindekilerle birlikte giderek büyüdüğü bir dönemdir. İnsanlar herhangi bir konu veya Dünya'nın herhangi bir yeri hakkında bilgilere çok daha kolay ulaşırlar. Bir saat önce binlerce kilometre uzakta olmuş bir olay insanlara ulaşmakta, ulaşılmak istenen bir bilgi insanların önüne çok hızlı bir biçimde sunulmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi, ürünlerin çeşidinin artmasına, bedellerinin ise ucuzlamasına sebep olmuştur. Önceki dönemlerin aksine, artık piyasada bulunmayan bir ürünü istemek ve satın almak giderek zorlaşmaktadır. İnsanlar mal ve mülk olarak da giderek zenginleşmektedir. Ortega, bunu basit bir örnekle anlatır; XVIII. yüzyılda ve XX. yüzyılda aynı mallara sahip birinin, bütün bunları satışı çıkarması halinde, sonuncusu daha fazla alım gücüne sahip bir bedele sahip olacaktır. Bu teknolojinin ilerlemesi sonucunda insanın önüne serilen seçenekler çoğalmıştır. “Satın alma” işlemi aslında işte bu seçeneklerin insanın önüne serilmesiyle başlar. Seçenekler bunun da ötesinde, dünyamızı belirleyen olgulardır.¹⁴⁶ Bizim dünyamız yapabileceğimiz seçenekler ölçüsünde belirlenir fakat unutmamak gerekir ki, bu seçeneklerle belirlenen maddi dünya aynı zamanda bizi kısıtlayandır. Dolayısıyla Ortega düşüncesi için şunu belirtmek gerekir; artan seçenekler maddi dünyamızı dolayısıyla bizi ve ortamımızı belirlemektedir. Seçenekler gelişmekte, ortamımız da onunla birlikte gelişerek bizi ilerletmektedir.

Peki, bu durumda Avrupa'nın içinden geçtiği bunalım dönemi ve çöküş duygusu nasıl açıklanabilir?

Çöküş duygusunun tek sebebi, içinde yaşanılan dönemi anlamlandırabilecek niteliklere sahip insanların topluma yön vermiyor olmasıdır. Toplum artık ayaklanan kitleler tarafından yönetilmekte ve

¹⁴⁵ Ibid, s.32

¹⁴⁶ Ibid, s.36

yaşanan gerçekliği de bu sebeple anlayamamaktadır. Kitleler sahip oldukları imkânların farkında olsalar bile, bu imkânlarla neler yapılabileceğini kavrayamazlar. Yaşanan çelişki de budur, insanın neredeyse sınırsız bir yaratma kapasitesine sahip olduğunu düşünerek hiç bir şey yaratmaması. Ortega bu olguyu *“insan herşeyin efendisi, fakat kendi kendisinin efendisi değildir”*¹⁴⁷ diyerek ifade etmiştir. İnsan gelişen teknolojik imkânlar sayesinde hemen hemen akılalmaz gelişmeler sağlamış olsa da, kendini bir boşluk içinde hissetmekte, yarattığı bolluğun içinde kaybolmaktadır. Emrinde diğer bütün dönemlerden dah fazla bilgi, araç ve teknik olmasına rağmen, kendini ve dönemini Avrupa'nın çöküşü içinde tahayyül etmektedir.

Bu sahip olunan güç fakat hissedilen güvensizlik kitlelerin yönetimindeki insanın ruhunda yer etmiştir. O, bu gücü hisseder, elindeki imkânların farkındadır fakat bunalım içindedir. Neredeyse bütün yeteneklere sahiptir, bu yetenekleri nasıl kullanacağını bilme yeteneği dışında. Elindeki gücü nasıl kullanacağını bimeddiği için kendisini yarattığı imkânlar içinde yetersiz ve kaybolmuş hisseder. Bu dönem, sanki diğer hiçbir dönem varolmamış gibi, kendinden menkul olduğuna inanır ve diğer diğerlerini reddeder. Sanki birden bu dünyaya bırakılmış gibi, bir şaşkınlık içindedir. Bu durum aynı zamanda dönem insanların da içinde bulunduğu haldir, şaşkın bir kaybolmuşluk hissi.

Ortega, kitleleri “seçkin azınlık” olmayanlar olarak tanımladıktan sonra, onların ayaklanışına giden süreci ve ayaklanışın ne olduğunu anlatır. Bu yaşanan bunalımın kendisidir, kitleler artık kendilerine yön veren liderleri izlemeyi bırakmışlar, kendi geleceklerine kendilerinin karar verebileceğini düşünmüşlerdir. Bu olabilecek en bahtsız durumlardan biridir; kitle olarak hiçbir niteliğe sahip olmadan ve bu niteliksizlikten vazgeçmeden topluma yön vermeye kalkmak. Bütün Avrupa'da savaş sonrası bir bunalım, çöküş duygusu hâkimdir, fakat Ortega bunun gerçeliği yansıtmadığını ileri sürer. İçinden geçilen bir çöküş süreci değildir, bu hem insanların o döneme ait gerçek fikirlerinden hem de insanlara sunulan

¹⁴⁷ Ibid, s.40

imkânların gelişmişliğinden ve bolluğundan anlaşılabilir. Bu duyguyu yaratan sıradan ve niteliksiz kitlelerin bu imkânlarla ne yapılabileceğini bilmemesi ve topluma bu şartlar içinde nasıl yön verilebileceğini kestirememesidir. Sorun, kolayca anlaşılabilirdiği gibi, dönemin kendisi veya Dünya'nın geldiği nokta değildir, sadece toplumun kitleler tarafından yönetilmesidir.

Ortega felsefesi içinde devleti tanımladıktan sonra, düşünürün kitleleri nasıl anlamlandırıldığını anlatmaya çalıştı. Kitlelerin, Ortega açısından son derece önemli bir kavram olması sadece onların ayaklanması sebebiyle Avrupa'nın yaşanan bunalım içine düşmesi değildir. Aynı zamanda bu kitleler, XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupalı'ların filozof tarafından nasıl tanımlandığının da bir göstergesidir. Kitleler, onları oluşturan birbirinden farksız ve niteliksiz bireylerden teşekkül olurlar, dolayısıyla kitlelerin varlığı bireylere bağlı, bireylerin özellikleri de kitleler için belirleyicidir. Tezimizin son bölümünde, kitleleri oluşturan "sıradan birey"i, "kitle insanını", yine Ortega felsefesi içinde anlatmaya çalışacağız. Bu bize, Ortega felsefesi ve "Kitlelerin Ayaklanması" karanlıkta kalmış olabilecek son noktayı da aydınlatma fırsatı verecektir.

D) Birey veya "Kitle Adamı"

Tezimizde buraya kadar anlatılanlar ışığında, Ortega düşüncesi açısından hayatı "ihtimaller üzerine kurulmuş maddi dünyanın belirlediği süreç" olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Hayat kendi dünyasını seçemez, daha önce belirlenmiş ve değiştirilemez dünya üzerine kurulmuştur. Dünya, hayatı belirleyen kesin sınırlar, onu biçimlendiren katederdir. Fakat Ortega'nın ileri sürdüğü bu belirlenmişlik Spinozist anlamda bir "zorunluluk" durumu değildir. Bir çelişki içinde dünya hayatı belirler fakat bunu bir zorunluluk yaratmak yerine seçimler sunarak yapar. Hayat, dünyanın sunduğu seçimler içinde gidilecek yönü seçmeye çalışmak, ölüm karşısında bu seçimlerdeki özgürlüğümüzü sorgulamaktır.

Toplumsal hayat da bu çerçevede belirlenir. Dünya, toplumsal hayat karşısında bazı seçenekler sunar. Bunlar kısıtlayıcı ve değiştirilemez olgulardır. Toplumlar hayatın içinde nereye gideceği belli, tüfekten ateşlenmiş bir kurşun gibi olmasa da¹⁴⁸, belirli şartlar içinde, seçenekleri belli bir durumda varolurlar. Bu sebeple, tezimizin başında Ortega için kullandığımız “kavşak noktasındaki adam” nitelemesi, toplumlar için de geçerli olacaktır. Hayatın içinde, bir kavşağın ortasında kendilerine sunulan yollardan birini seçerler. Bu yolların dışında bir seçenek yaratamalarsa da, bu yolların hangisini seçecekleri kendilerine bağlıdır.

Toplumlar ve insanlar işte bu şartlarda hayatın içinde varolurlar. Bu sebeple hem toplumların hem de bireylerin kendilerine sunulan hangi yolu seçecekleri son derece mühimdir. Toplumların durumu, yapacakları seçime göre belirleneceğinden, Ortega bu seçimlerin herhangi birisi tarafından yapılamayacağını belirtir. Avrupa'nın yaşadığı bunalımın sebebi de işte budur, içinde bulunulan şartların çok kötü olması değil, bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi, gidilecek yolun yanlış seçilmiş olması. Bu seçim, artık nitelikli azınlıklar yerine ayaklanan sıradan kitleler tarafından yapılmaktadır. Kitleler topluma yön vermekte ve giderek daha da kötü seçimler yapmaktadırlar.

Peki, bu kitleleri oluşturan, toplum için olduğu kadar kendi hayatlarında da kararlar veren bireyler kimlerdir? Ortega bu insanları “kitle adamları” olarak tanımlar.

Kitle adamları her zaman varolmuştur. Fakat Avrupa'nın içinden geçtiği dönemin sebebi bu insanların yönetime gelmiş olmasıdır. Kitle adamının iktidarı ele alışını incelemeden önce istatistikî bir gerçekten bahsetmek gerekir. Ortega'nın ekonomist Werrerr Sombart'ın araştırmasına dayanarak verdiği bilgilere göre¹⁴⁹, XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Avrupa'nın nüfusu 180 milyonu aşmamıştır. XIX. yüzyılın başından 1914

¹⁴⁸ Ortega y GASSET, Kitlelerin Ayaklanması, s.45

¹⁴⁹ Ibid, s.46

yılına kadar ise nüfus inanılmaz bir artış göstererek 180 milyondan 460 milyona yükselmiştir. Nüfustaki bu artış aslen Avrupa'nın sosyal yapısının yüzyılı biraz geçen bir sürede geçirdiği büyük değişimi gösterir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, nüfustaki bu değişim yönetim sistemindeki değişimin, kitle adamının toplumu yönetir hale gelmesinin yegâne sebebi olarak kabul edilemez.¹⁵⁰

Nüfustaki bu artış, sosyal hayatı etkileyen önemli ve radikal değişikliklerle birleştiğinde toplum yönetimi açısından farklı bir sonuç doğurdu. Toplumsal anlamda önem arz eden bu değişiklikleri Ortega demokrasi, bilimsellik ve endüstrileşme olarak tanımlar.¹⁵¹ Son ikisine, biz de kısaca teknoloji diyeceğiz. Teknoloji, XIX. yüzyıl insanının toplumun her kesiminde çok daha rahat yaşamasını sağladı. Özellikle emekçi kesim için hayat şartları iyileşme göstermeyen bir mücadeleden ibaretken, yaşanan teknolojik gelişmeler, hayat standardının toplumun her kesimi için iyileşmesi sonucunu doğurdu. Hem malların daha ucuz maliyetlerle üretilmesi, böylece bedellerinin düşmesi, hem de malların çeşidinin, dolayısıyla seçeneklerin artması insanların bu mallara daha kolay ulaşmasını sağladı.

XIX. yüzyıla kadar herhangi bir iyileşme olmayan insan hayatı, bu değişimle beraber sınırsız bir büyüme içine girdi. Bu yeni imkânların önceki yüzyılların aksine insan için daha az sınırlama getirmesi, her insanın doğumla beraber bazı haklara sahip olduğunu ileri süren kuramlarla birleşince kitle adamının kendine karşı algılayışı da değişti. Artık kendini kısıtlamak veya sınırlamak zorunda hissetmeyen kitle adamı, bir taraftan isteklerinin gerçekleştiğini gördükçe, bunların daha da kolayca eline geçmesini isterken, diğer yandan bunun için kendisi hiçbir şey yapmamakta, aksine bu imkanlara karşı bir nankörlük içine girmiştir. Bu durum ispanyol filozof tarafından "kitle adamının şımarıklığı" olarak tanımlanır.¹⁵²

¹⁵⁰ Ibid, s.47

¹⁵¹ Ibid, s.52

¹⁵² Ibid, s.54

Sayıları, yüzyılı biraz geçen bir süre içinde 300 milyonluk bir artış gösteren kitleler, sosyal yaşamlarında radikal değişiklikler yapan bu gelişmelerle kendilerini yöneten seçkin azınlığa karşı ayaklanmaya karar verirler ve kendilerinin de toplumu yönetmek için en az bu azınlıklar kadar yetkin olduğuna inanırlar. Fakat Ortega'ya göre kitle adamı değil bu yetkinliğe sahip olmak, neredeyse hiçbir olumlu özellik barındırmaz. Kitle adamı tembel, şiddete meyilli, bilimsellikten ve tarih duygusundan uzak bir barbardır. Dolayısıyla toplumu yönetmesi düşünülemez. Yönetiyorsa da, toplumu bulunduğundan daha iyi bir yere taşıması mümkün değildir. Nitekim Ortega bu konudaki karamsar görüşünü açıkça ortaya koymaktan çekinmez;

*“ Eğer bu insan tipi [kitle insanı] Avrupa'da egemen olmaya devam ederse, kıtamızı barbarlığa döndürmek için otuz yıl yeterli olacaktır.”*¹⁵³

Ortega'nın Avrupa'nın geleceği ile ilgili bu görüşleri toplumu yönetme görevine soyunan kitle adamına atfettiği değerlerle yakından ilgilidir. Teknolojide, politikada ve hukukta yaşanan değişim, kitlelerin hayata olan bakışını da değiştirmiştir. Önceki dönemlerde bir mücadele ve sınırlanma anlamına gelen hayat, sunulan yeni şartlarla ve olanaklarla sınırsız imkân ve özgürlük anlamına gelir. Artık kimse kimseden üstün olarak kabul edilmez ve hiçbir şey artık olanaksız olarak görülmez.

XIX. yüzyıla kadar varolan düzen içinde özgürlükler ve imkânlar belirli mücadelelerin ve emeklerin sonucu olarak insanlara sunulur. Soyluluk bu anlamda son derece mühim bir kavram olarak karşımıza çıkar. Soyluluk, asalet düşünür için, aristokraside olduğu gibi, kan bağıyla aktarılan ve soya bağlı bir kavram değildir. Soylu olarak nitelenen insan, kendini geliştirmek, kendini eğitmek için emek gösteren insandır. Kendini, varolan şartlarla tanımlar ve bu şartlara uyum gösterip misyonunu geliştirmeye çalışır. Soylu yaşam, bu sebeple, bir sosyal statüyü değil, dışarıdan bir zorlama olmaksızın

¹⁵³ Ibid, s.49

kendini geliştirmek için gösterilen emeği ve çabayı karşılar.¹⁵⁴ Bu çaba ve emek bireyi iyiye doğru yönlendirdiği gibi toplumu da bir bütün olarak daha iyi şartlara, daha iyi imkânlara taşır.

Soyluların ve asillerin karşısında yer alan kitle adamı ise, bu değerlerin tam tersini temsil eder. Gelişen şartlarla, çok daha iyi şartlar içine doğan kitle adamı, bu şartları geliştirmek için hiçbirsey yapmadığı gibi, kendisini böylesine özgür bulduğu ortamı onu sağlayan, yaratan kendinden önceki seçkin azınlığın otoritesine değil kendine bağlar. Onun için kendinden başka bir otorite olmadığı gibi, içinde varolduğu şartlar da bir emek sonucu oluşmamış, sadece kendisine verilmiştir. Dolayısıyla o, bu şartlar içinde sadece talep eder, bunun için çalışmayı veya emek göstermeyi düşünmez. Bunlar kendisinin doğal haklarıdır ve kendisine koşulsuz olarak verilmelidir. Onun için yaşadığı ortam ve düzen, korunması ve geliştirilmesi gereken bir organizasyon değil, olması gerekendir. Kitle adamı sadece dışardan bir zorlama, bir baskı olursa çalışır, emek gösterir. Bir etki olmadığı sürece ne ortamını, ne de buna bağlı olan kendini değiştirmek için çalışmaz. XIX. yüzyılda hazırlanan dünya, XX. yüzyıl kitle adamı tarafından doğal bir hak olarak kabul edilmiş ve hayat akışına bırakılmıştır. Bunun sebebi kitle adamının tembel oluşudur. Çaba ve zorluğu bir erdem olarak kabul edilen soyluların tersine, kitle adamı tembelliği temsil eder.

Soyluların, seçkin azınlığın hiç bir dış zorlama olmadan kendini geliştirmek için çalışmasının sebebi kendisinin sahip olduğu bilgilerin ve niteliklerin yeterli olmadığını düşünmesidir. Onun için zihinsel yanının tamamlandığını düşünmek ahmaklıktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu ahmaklıktan kaçınmak için çaba ve emek gösterir. Bunu aksine kitle insanı ise Ortega tarafından bu niteliklerden o kadar uzak olarak betimlenir ki, şaşırtıcı bir biçimde böceklerle kıyaslanır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ibid, s.59

¹⁵⁵ Ibid, s.63 - 64

Bu alıntıdan da anlaşılabilceği gibi, düşünürün kitle adamına yönelik görüşleri yer yer ağır hakaretlere dönüşüyor. Ortega, yaşanan sıkıntıların müsebbibi olarak gördüğü kitle adamına hakaret etmekten hatta kitabı eline almış okuyucuları dahi ağır şekilde eleştirmekten imtina etmiyor.¹⁵⁶ Kendini geliştirmek için hiçbir özen göstermeyen kitle adamını ahmak diye niteledikten ve onun durumunu böceklerin davranış biçimleriyle kıyasladıktan sonra, filozof, sadece tembelliğin değil, kültürsüzlüğün de bunlara ait özellikler olduğunu belirtiyor.

Kitle adamı sadece herhangi bir konu üzerine düşünmediği için değil, aynı zamanda kültürel anlamda “kavramsal düşünce”den, “düşünce üzerine düşünce”den yoksun olduğu için de eleştiriliyor. Bu aslında Gasset’in Descartes köklerinin bir anlamda ortaya çıkması olarak tezahür ediyor. Kitle adamını kendi hakkında ve düşünce üzerine şüphe etmekten aciz olarak nitelerken düşünür, kartezyen anlamda bir şüphenin yokluğundan bahsediyor. Bu şüphenin eksikliği de ister istemez, bilginin elde edilmemesine ve dolayısıyla kültürsüzlüğe yol açıyor.

Kültürsüzlük, şüphe ve ona bağlı olarak bilgi eksikliği olarak tanımlandıktan sonra, bu kültürsüzlük içinde ortaya çıkarılacak her sonucun da şiddet içerdiğine dikkat çekiliyor. Ortega, bilgiye sahip olmayan kitlelerin şiddete meyilli olduğunu belirtiyor. Medeniyetin temel taşı kültürdür. Kültürsüzlük, hem toplumun hem de onu oluşturan bireylerin medeniyetten uzak olmasına sebep olacaktır. Medeniyet ise şiddet karşısında bir duruştan, şiddeti azaltma çabasında başka bir şey değildir.¹⁵⁷ Dolayısıyla öncelikle şüpheden, ona bağlı olarak bilgiden, bilginin eksikliği sebebiyle kültürden ve son olarak da kültürün temel taş olduğu medeniyetten yoksun kitle insanının ortaya koyduğu Faşizm ve Sosyalizm kuramları da mecburen şiddete meyillidir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ “... bana karşı çıkan birçok okuyucunun bu karmaşık konuyu düşünmek için beş dakikalarını bile vermedikleri gerçeğini göz önüne bulundurmak gerekir”. Ibid, s.62

¹⁵⁷ Ibid, s.68

¹⁵⁸ Ibid, s.67

Tembel, kültürsüz ve şiddete meyilli kitle adamının Ortega tarafından belirtilen bir diğer özelliği de ilkelliğidir. İlkellik düşünür tarafından iki farklı açıdan değerlendirilir; bilimsellikten ve tarih bilincinden yoksunluk. Bunlardan birincisi temelini kitle adamının merak eksikliğinde bulur. O, kendisini çevreleyen imkânları ve ürünleri büyük bir şevkle ve hayranlıkla kullanır. Fakat bunu yaparken, onları çalıştıran prensipleri asla merak etmez. İlkelliğin birinci aşaması budur; kendine sunulanı kullanmak fakat onu bir birey olarak ilerletmek için en ufak bir istek duymamak.

Bunun en görünür örneği teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve onların sunduğu ürünlerdir. Kitle adamı bu ürünleri mümkün olan en hor ve kaba biçimiyle kullanırken, bunların nasıl çalıştığını bile merak etmez. Uygarlık onun için sadece tüketilecek bir üründür. Bu uygarlığın nasıl kurulduğu onu hiç ilgilendirmez. Bu anlamda Ortega dünyanın uygar olduğunu fakat onun içindekilerin uygar olmadığını söyler.¹⁵⁹ Kitle adamı, uygarlıktan nasibini almamış bir Naturmensch olarak, etrafındaki uygarlaşmayı farketmez. Kitle adamı için bu emekle ve çabayla gerçekleşen bir süreç değildir, aksine kendisine sebepsiz olarak sunulan bir hediyedir. Dolayısıyla o, bu uygarlıkla, onu mümkün kılan bilimle ve bunların prensipleriyle aralarında olan mantıki bağı kuramaz. Bu bağı kuramaması da son derece normaldir, nitekim mantıksallık ve bilimsellik içiçe geçmiş iki kavramdır. Biri olmadan diğerrinin varolması da mümkün değildir. Merakın ve ancak onunla beraber oluşan bilimsel düşüncenin eksikliği kitle adamının ilkelliğinin yalnızca bir yüzüdür.

İlkellik madalyonunun diğer yüzü tarihsellikten yoksunluktur. Kitle adamı, nasıl elindeki imkânların prensiplerini merak etmiyorsa, bu prensiplerin süreciyle de ilgilenmez. Tarihsellik ve tarihsel bilgi barbarlığın tam karşısında yer alır. Herhangi bir şey hakkında bir bilgiye sahip olabilmek için öncelikle onu yaratan prensibi, ardından da bu prensibin geçirdiği süreci incelemek gerekir. Kitle adamı her ne kadar, kendisine sunulan ortamın bir anda varolduğunu veya hep orada olduğunu zannetse

¹⁵⁹ Ibid, s.74

de prensipler bir süreç içinde varolurlar ve bunların devam ettirilmesi gerekir. Bu anlamda tarihsel bilgi, ortamın devam etmesi ve gelişmesi için vazgeçilmezdir.

Dönem itibarıyla liberalizmin karşısında yer alan kitle adamının yarattığı kuramlar tarihsel bilgiden yoksundur. Kendilerini anti-liberal olarak niteleyen bu kuramlar, düşüncenin de bir süreç içinde var olduğunu ve dışlayan bir karşı duruşla hiç bir gelişme gerçekleştirilemeyeceğini anlayamazlar. Fakat tarihsel düşünce ve bilgi, bu karşıt, dışlayıcı duruşla bağdaşmaz. Aksine, geçirdiği süreç itibarıyla kapsayıcı olması gerekir. Her düşünce, her gelişim kendinden önceki süreç ile bağlıdır, fakat bunu anlamaktan aciz ilkel kitle adamı bunları mucizevî bir şekilde var olmuş olgular olarak kabul eder.¹⁶⁰

Kitleleri oluşturan bireyler, sıradan, kültürsüz ve ilkel olduklarından, onların oluşturduğu kitleler de toplumu yönetmeye kesinlikle kalkışmamalıdır. Onlar kendi misyonları çerçevesinde, topluma yön verecek kişileri takip etmeliler ve onlarla aralarında bir fark olmadığı yanılsamasından kurtulmalıdırlar.

Tezimizin bu ikinci bölümünde Ortega felsefesini Kitlelerin Ayaklanması çerçevesinde genişletmeye çalıştık. Bunu yaparken dikkat çeken en önemli nokta düşünürün insanlar arasında bu denli keskin bir ayırım yaparak, onların doğuş itibarıyla aynı haklara sahip olmaması gerektiği, hatta insanların öncel olarak belirli misyonlarla doğup, hayatlarını bunu gerçekleştirmeye adanması gerektiğini savunmasıdır. Ortega'nın bunu yaparken seçkin bir düşünceye sahip olduğu yadsınamaz. Ona göre bazı insanlar toplumu yönetecek özelliklere sahiptirler, diğerleri ise liderleri takip etmelidirler. Nitekim bu ikincilerin belirli yönleriyle böceklerden pek de farkı yoktur. Onlar tembel, kültürsüz ilkeller, barbarlardır.

¹⁶⁰ Ibid, s.84

Bu ilkeller, kendi niteliksizleri ve sıranlıklarıyla biraraya gelerek, "kitle" adını verdiğimiz insan yığınlarını oluştururlar. Liderlerin gösterdiği yolu yüzyıllardır takip eden bu kitleler, XIX. yüzyılda yaşanan gelişmelerle, seçkin azınlığa karşı ayaklanmışlar ve yönetimi ele geçirmişlerdir. İşte Avrupa'nın yaşadığı bunalımın en önemli sebebi budur; kitlelerin ayaklanarak yönetime gelmesi.

Ortega'nın bu kitleler, onları oluşturan kitle adamları ve bunların düşünceleriyle kurulan devletle ilgili görüşlerine bu kısımda yer vermeye çalıştık. Bu çalışmayı yaparken Ortega y Gasset'in XX. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını ve onun savunduğu gibi, insanın - ve dolayısıyla kendisinin de - çevresi ve onu sınırlayan seçeneklerle kısıtlanmış olduğunu unutmayarak, objektif ama onun bakış açısını anlamaya çalışan bir noktadan yapmaya çalıştık. Bu anlamda onun düşüncesine karşı çıkmadan önce onu anlamak gerekir, nitekim bu karşı duruşlarla ilgili olarak düşünür şunları söyler;

*"Herhangi bir eğilim karşıtı oluş, o eğilimden sonra kendini onun durumunda düşünmek yerine, kendini o eğilimden önce gelme konumuna getirir ve tüm filmi geçmişin durumuna göre, o eğilimin tekrar ortaya çıkışının kaçınılmaz olduğu aksi bir yöne çevirir."*¹⁶¹

¹⁶¹ Ibid, s.88

SONUÇ

Ortega y Gasset'in savunduğu fikirlerin bugün sahip olduğumuz eşitlikçi demokrasinin bakış açısından ciddi sakıncalar taşıdığı yadsınamaz. Onun seçkinci ve kitleleri horgören tutumu bugün sahip olduğumuz değerlerle kabul edilemez niteliktedir. Fakat şunu da unutmamak gerekir, Ortega, bireyi onu çevreleyen ortamıyla tanımlar. Bu, çevrenin insan üzerinde etkili olduğunu söylemekle aynı şey değildir. O, varoluşun çevreyle birlikte ortaya çıktığından bahseder. Dolayısıyla karşımızdaki bu iki kavramı ayırtıran ikili bir anlayış değil, aksine, bütünlükçü bir yaklaşımla çevreyi, bireyin bir insan olarak tanımlanmasına imkân veren ve ondan ayrılamaz, akıl, ruh, mantık, vs. gibi bir olgu olarak kabul eden bir düşüncedir. Bu bağlamda, eğer amacımız Ortega'yı anlamaksa, onu kendisini var eden çevreden ve şartlardan ayırmak son derece yanlış olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yazdığı Kitlelerin Ayaklanması, düşünürün, Avrupa'nın yaşadığı büyük kayıplardan sonra yaralarını sarmaya çalıştığı dönemin tam ortasında, hem bu savaşın sebebini anlamaya çalıştığı hem de bir kurtuluş yolu aradığı bir eser olarak ortaya çıkmıştır. O, aslında insanların nasıl olup da böyle ağır sonuçlara yol açabilecek yanlışları gözlerini kırpmadan yaptıklarını anlayamaz. Nitekim onun durduğu noktadan insanların hangi sebeple olursa olsun, din - dil birliği veya kanbağı temeline oturtulamayacak devletler ve aslında varolmayan sanal sınırlar için böylesine savaşabildiğini anlamak çok da kolay değildir. Çıkan savaşta milyonlarca insan ölmüş ve eski kıta önemli ölçüde kan kaybetmiştir. Felsefesinde etkileri göze çarpan Nietzsche'nin de öngördüğü

gibi “Avrupa hastadır”¹⁶² Ortega’ya göre bu hastalığın sorumlusu da ona yol açan insanlardır. Her ne kadar insanların niteliksizlikleri sebebiyle bu yanlışları yaptığını söylemek bugün bize, en azından bu tezi yazan açısından, sakıncalı görülse de, aradan seksen yıl geçmiş olmasına rağmen bu düşünce, toplumun yanlış yöne gittiğini düşünen “aydınlar” arasında hala geçerliliğini korumaktadır. Bir refleks olarak, toplum aydınların istediği yönde hareket etmediğinde, demokrasinin gerekleri ve eşitlikçi anlayış bir kenara bırakılarak, sıradan, niteliksiz kitle adamlarından, “göbeğini kaşıyan adamlara”¹⁶³, “sahilde mangal yapan magandalara” kadar ¹⁶⁴ bu seçkinci düşünce saklandığı yerden yüzeye çıkar. Burada Ortega’ya haksızlık yapmamak için, onun düşüncesinin bütün seçkinciliğine rağmen, yalnızca kitlelere yönelmiş bir hakaret olmadığını, pozitif değerler taşıdığını da belirtmek gerekir. O, kitleleri sadece aşağılamak ve kendini onlardan ayırmak yerine sorun olarak gördüğü durumu değiştirmek için harekete geçer. Eserlerinde her bireyin misyonu olduğu gibi, düşünürlerin ve aydınların misyonunun da halka neyin yanlış gittiğini söylemek ve onları eğitmek olduğunu savunur. Bunun içinse bitmez bir zihinsel emeğin içine girmek, sürekli araştırmak ve düşünmek gerekecektir. Bu sebeple düşünür, araştırır ve vardığı sonuçları karmaşık kuramlar yerine olabildiğince anlaşılır bir halde sunar. Onun felsefesi kendini tatmin amacı taşımaz, ne kadar değerli ve özgün fikirleri olduğunu göstermeye çalışmaz, sadece cahil ve sıradan kitleleri eğitip, hasta Avrupa’yı ayağa kaldırmaya çalışır.

Onun tasavvur ettiği Avrupa, bütün felsefesine uygun olarak, bütünlükçü, birleşik, yekpare bir vücuttur. Onun bu, tezimizin ikinci bölümünde devlet başlığı altında anlattığımız bilgiler ışığında, düşüncelerinin AB’ye temel teşkil ettiğini, en azından bu birliğin kurulmasına yardımcı olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. O sınırların kalktığı, birbirine yabancılaşmamış bir Avrupa’nın hayalini kurar.

¹⁶² NİETZSCHE, Friedrich, “The Gay Science”, çev. Walter Kaufman, New York, Random House, 1974, s. 99

¹⁶³ COŞKUN, Bekir, “Göbeğini Kaşıyan Adam”, Hürriyet Gazetesi, 3 Mayıs 2007.

¹⁶⁴ KIRIKKANAT, Mine, “Halkımız Eğleniyor”, Radikal Gazetesi, 27 Temmuz 2005

O, zaman ve düşünce olarak kavşakta duran adamdır. Avrupa'nın önemli değişimler yaşadığı bir dönemde, insanlara önlerinde başka seçenekler de olduğunu ama bunları gerçekleştirmek için emek vermeleri gerektiğini salık veren bir düşünürdür. O kavşakta durur ve insanlara kendince doğru yolu göstermeye çalışır. Düşüncelerini onaylıp onaylamamak okuyucu açısından bir tercih olsa da, çabasını, hayatını buna adanmış olmasını takdir etmemek ispanyol filozofa yapılmış bir haksızlık olacaktır.

KAYNAKÇA**I. GENEL ESERLER**

AFFIFI Ebu'l Ala, Muhyiddin Ibnû'l Arabi'de Tasavvuf Metinleri, İstanbul, Kırkambar Yayınları, 1999

AKAL Cemal Bâli, İktidarın Üç Yüzü, Ankara, Dost, 2005

AKAL Cemal Bâli, Modern Düşüncenin Doğuşu, Ankara, Dost, 2005

AKAL Cemal Bâli, Varolma Direnci ve Özerklik, Ankara, Dost, 2004

ARABI Ibn, Marifet ve Hikmet, İstanbul, İz Yayıncılık, 2003

BAGEHOT Walter, Physics and Politics, New York, Cosimo, 2007

CAMUS Albert, Düşüş, İstanbul, Can, 2003

CAMUS Albert, Sisifos Söyleni, İstanbul, Can, 2004

CAMUS Albert, Yabancı, İstanbul, Can, 2003

DAHL Robert; LINDBLOM Charles. "Politics, Economics and Democracy", New York, Harper and Row, 1953, B. 10, 11

DARWIN Charles, Türlerin Kökeni, İstanbul, Gün Yayıncılık, 2003

DESCARTES René, Söylem Kurallar Meditasyonlar, İstanbul, İdea, 1996

GALTUNG Johan, Bir Başka Açıdan İnsan Hakları, İstanbul, Metis, 1999.

HALLOWELL J. H., Main Currents of Modern Political Thought, New York, Uni. Pres Of America, 1985

HARDT Michael, Negri Antonio, İmparatorluk, İstanbul, Ayrıntı, 2001

HEIDEGGER Martin, Nedir Bu Felsefe, İstanbul, Afa,1995

HEIDEGGER Martin, Tekniğe Yönelik Soru, İstanbul, Afa, 1997

HITLER Adolf, Kavgam, çev. Refik Özdek, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1978

IŞIK Neyire Gül, Bir Başka Avrupa, İstanbul, Metis, 1991

KANT Immanuel, Arı Usun Eleştirisi, İstanbul, İdea, 1993

KAYA Mahmut, İslam Filozoflarında Felsefe Metinleri, İstanbul, Klasik Yayınları, 2003

KIERKEGAARD Søren, Korku ve Titreme, İstanbul, Anka, 2002

- KOJEVE Alexandre**, Hegel Felsefesine Giriş, İstanbul, YKY, 2000
- MICHELS Robert**, Political Parties, New York, Dover Publications, 1959
- MOSCA Gaetano**, The Ruling Class, Greenwood Pres Reprint, 1980
- NIETZSCHE Friedrich**, "The Gay Science", çev. Walter Kaufman, New York, Random House, 1974
- Ortega y GASSET Jose**, Avcılık Üstüne, İstanbul, YKY, 1995
- Ortega y GASSET Jose**, İnsan ve Herkes, İstanbul, Metis, 2007
- Ortega y GASSET Jose**, Kitlelerin Ayaklanması, İstanbul, Babil, 2003
- Ortega y GASSET Jose**, La Révolte des Masses, Paris, Gallimard, 1961
- ORTEGA Y GASSET Jose**, Sevgi Üstüne, İstanbul, YKY, 2005
- Ortega y GASSET Jose**, Tarihsel Bunalım ve İnsan, İstanbul, Metis, 1998
- Ortega y GASSET Jose**, The Origin of Philosophy, New York, Norton, 1967
- Ortega y GASSET Jose**, What is Philosophy?, New York, Norton, 1960
- ROUSSEAU Jean Jacques**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992
- SARTRE Jean Paul**, Bulantı, İstanbul, Can, 2002
- SARTRE Jean Paul**, Varoluşçuluk, İstanbul, Say Yayınları, 2003
- SARTRE, Jean Paul**, Aydınlar Üzerine, İstanbul, Can, 2000
- SPINOZA Benedictus**, Etika, Ankara, Dost, 2004
- SPINOZA Benedictus**, Tractatus Politicus, Ankara, Dost, 2007

II. MAKALELER

- ARMSTRONG A.MacC.**, "The Philosophy of Ortega y Gasset", The Philosophical Quarterly, C. 2, No. 7, s. 124-139
- COŞKUN Bekir**, "Göbeğini Kaşıyan Adam", Hürriyet Gazetesi, 3 Mayıs 2007
- HOOVER Kenneth R.**, The Political Thought of Jose Ortega y Gasset", Midwest Journal of Political Science, C. 10, No. 2, s. 232-240
- HULE James B.**, "Rationality and Non-Rationality in Militant Collective Action", Sociological Theory, C. 7, No. 2, s.145-160

KIRIKKANAT Mine, "Halkımız Eğleniyor", Radikal Gazetesi, 27 Temmuz 2005

LIVINGSTON Leon, "Ortega y Gasset's Philosophy of Art", PLMA, C. 67, s. 616

MALDONADO-DENIS Manuel, "Ortega y Gasset and the Theory of the Masses", The Western Political Quarterly, C. 4, No. 3, s. 676-690

Ortega y GASSET, "İhtisaslaşma Barbarlığı", Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 1, No. 1-4, 1968, s. 43-49

PELL Orlie, "The Revolt of The Masses by Ortega y Gasset", The Journal of Philosophy, C. 30, No. 17, s.470-472

SEBASTIAN Elmer G., "Jose Ortega y Gasset:: World Crises and The Unification of Europe", Hispania, C. 46, No. 3, s. 490-495